

KOVID-19 SÜRECİNDE SAĞLIKTA İYİ YÖNETİ(Şİ)M UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 12, Sayı 23, 2021
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 17.07.2020 Yayına Kabul Tarihi: 06.05.2021

Zafer KOCA
Dr.
Köyceğiz Yükseköğretim MTAL
Muğla, Türkiye
z_koca@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-2592-1530

ÖZ | Bu çalışmanın amacı; 2019 yılının sonlarına doğru Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan "Yeni Koronavirüs (Kovid-19)" salgını sırasında Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve bunun parçası olan Sağlık Bakanlığı'nın 01 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasında aldığı önlemleri ve uygulamış olduğu politikaları iyi yöneti(şi)m ilkeleri açısından tartışmaktır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemine dayanmaktadır. Aralık 2019'da ortaya çıkan Yeni Koronavirüs (Kovid-19) salgını kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Türkiye de bu salgından etkilenen ülkelerden biri olmakla beraber aldığı önlemlerle süreci oldukça iyi yönetmiş ve birçok gelişmiş ülke ile kıyaslandığında başarılı bir sınav vermiştir. Türkiye'nin salgın sürecindeki yaklaşımı ve aldığı tedbirler iyi yönetişimin katılımcılık, hesap verebilirlik, açıklık ve şeffaflık, hukukun üstünlüğü, etkinlik/etkililik ve eşitlik ilkelerini barındırdığı açıkça görülmektedir. Çalışma ile literatürde Türkiye'nin salgınla mücadelesinin iyi yöneti(şi)m açısından yeteri kadar değerlendirilmediği düşünülerek bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni koronavirüs (Kovid-19), salgın, iyi yönetişim, Türkiye, sağlıkta iyi yönetişim

JEL Kodu: H83, I1, I18

Alan: Kamu yönetimi

Türü: Araştırma

DOI: 10.36543/kauibfd.2021.019

Atıfta bulunmak için: Koca, Z. (2021). Kovid-19 sürecinde sağlıkta iyi yöneti(şi)m uygulamaları: Türkiye örneği. *KAÜİBFD*, 12(23), 415-451.

¹ İlgili çalışmanın etik kurallara uygunluğu beyan edilmiştir.

GOOD GOVERNANCE PRACTICES IN HEALTH DURING COVID-19: THE CASE OF TURKEY

Article Submission Date: 17.07.2020 Accepted Date: 06.05.2021

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 12, Issue 23, 2021
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Zafer KOCA
Dr.
Köyceğiz Yüksekum MTAL
Muğla/Turkey
z_koca@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-2592-1530

ABSTRACT | The purpose of this study is to discuss the measures and policies implemented by Turkish Republic and the Ministry of Health during Novel Coronavirus (Covid-19) pandemic (January 1st – May 31st 2020) in terms of good governance. This study is based on descriptive analysis method that is one of the qualitative research methods. Novel Coronavirus outbreak which occurred in Wuhan, China in December 2019 influenced the whole world within no time. Although Turkey is one of the countries affected by this epidemic, she managed the process quite well with the measures she took. When compared to many developed countries, Turkey was quite successful. The approaches and measures of Turkey in the pandemic management process contain many principles of good governance such as participation, accountability, openness and transparency, the rule of law, effectiveness/efficiency and equity. In this study, we aimed to discuss the good governance practices of Turkey which weren't enough discussed in the literature during the fight against the pandemic. By doing so we aimed to contribute to the elimination of the gap in this area.

Keywords: Novel coronavirus (Covid-19), epidemic, good governance, Turkey, good health governance

Jel Codes: H83, I1, I18

Scope: Public Administration

Type: Research

1. GİRİŞ

Devletlerin artık eski yönetim biçimleriyle yönetilemeyeceği açıktır. 20. yüzyılın son çeyreğine kadar hâkim olan klasik kamu yönetimi anlayışı sorunları çözmeye yetersiz kalmıştır. Her şeyin üstünde görülen, her şeye yeten aşkinci devlet yaklaşımı hem demokratik anlamda yaşanan gelişmelere hem de yönetim biliminde ortaya çıkan yeni anlayışlara paralel bir biçimde irtifa kaybetmeye başlamıştır. Devlet artık tek değildir ve toplumda var olan diğer aktörleri görmezden gelemeyiz. Gücünü ve otoritesini paylaşmak zorundadır. Güç paylaşımının bir çeşidi olan “Yönetişim” işte tam bu noktada ortaya çıkmıştır. Kutsal devlet anlayışını törpüleyen ve devleti açık, şeffaf, hesap verebilir ve etkin hale getirmeyi amaçlayan bu yaklaşım aynı zamanda devlet dışı aktörlerin de sürece dâhil olmasını zorunlu kılmıştır. Devlet eski katı, hiyerarşik, dışı kapalı ve sorumsuz (hesap vermeyen) formundan daha paylaşımcı, şeffaf, açık ve hesap verebilir bir forma bürünmeye başlamıştır.

Sağlık insanlar için olduğu kadar toplumlar veya devletler için de son derece önemlidir. Sağlıklı bir toplum yapısına sahip olamayan devletlerin ekonomik, sosyal ve/veya askeri anlamda başarılı olmaları zordur. Bundan dolayıdır ki çağdaş devletler vatandaşlarının sağlıklarını korumada azami özen göstermekte ve her yıl bütçelerinden önemli oranlarda pay ayırmaktadırlar. Örneğin, 2016 verilerine göre Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin sağlığa ayırdığı ortalama oran %9,9’dur. Türkiye’nin 2020 yılı bütçesinden sağlığa ayırdığı pay genel bütçenin %17,2’lik bir kısmını oluşturmaktadır (sbb.gov.tr). 2002 yılından 2020 yılına kadar geçen süre zarfında devletin sağlığa ayırdığı bütçede yaklaşık olarak 6 puanlık bir artış meydana gelmiştir. Sağlık sektörü aynı zamanda dinamik ve karmaşık bir sektördür. Bu sektörün yönetiminde klasik yönetim anlayışı yetersiz kalmaktadır. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren sağlık alanında da yeni yönetim yaklaşımları benimsenmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de 1990’lı yıllarda Dünya Bankası (DB) tarafından özellikle geri kalmış ülkelere önerilen, az gelişmişliğe ve kötü yönetime bir çözüm olarak sunulan iyi yönetişim kavramıdır.

Sağlık alanında iyi yönetişim ile kastedilen şey, insan/toplum sağlığını korumak ve daha iyi seviyeye getirmektir. Bunu yapabilmek için de devletler toplumdaki diğer aktörleri de işin içine dâhil etmek durumundadırlar. Sağlık alanındaki söz konusu bu aktörler, vatandaşlar/hizmet alıcılar (müşteriler), hizmet sunucular ve hükümet aktörleri olarak sıralanabilir. Bunlar olmadan sağlık alanında iyi yönetişimden söz etmek çok mümkün değildir. Bu aktörlerin yanında iyi yönetişim ilkelerinin (açıklık/şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik, etkinlik, eşitlik vb.) de varlığı en önemli noktadır. Türkiye 2000’li yıllardan itibaren diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi

sağlık alanında da yönetim/iyi yönetim uygulamalarını hayata geçirmeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de sağlık alanında iyi yönetim uygulamalarına değinmektir. Çalışmamızın asıl odak noktası ise Koronavirüs (KOVİD-19) salgını sürecindeki iyi yönetim/yönetişim uygulamalarına değinmektir. Dolayısıyla çalışmamızın kapsadığı dönem 01 Ocak – 31 Mayıs 2020 arası dönemdir. Çalışmamız daha önce yönetim ve iyi yönetim(yönetim) alanında yapılan çalışmaların ve Kovid-19 salgını sürecindeki iyi yönetim uygulamalarının bir analizi ve yeniden yorumlanması şeklindedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde tasarlanmıştır. İkinci bölüm çalışmanın teorik arka planını oluşturmaktadır. Bu başlık altında yönetim ve iyi yönetim ile ilgili kavramsal bilgilere ve daha sonra Türkiye’de iyi yönetim bağlamında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm çalışmanın yöntemi ile ilgili bilgilerin yer aldığı bölümdür. Dördüncü bölümde ise Türkiye’nin Kovid-19 ile mücadelesi ve bu mücadelede iyi yönetim uygulamalarına özellikle iyi yönetişimin ilkeleri üzerinden değinilmiştir.

2. TEORİK ARKA PLAN

Çalışmanın bu bölümünde literatür taraması yapılarak metin analizi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın teorik altyapısını oluşturmak için yönetim ve iyi yönetim ile ilgili yapılan çalışmalar Dergipark, Google Scholar, ScienceDirect adreslerinden taranarak tasnif edilmiş, detaylı bir analize tabi tutularak tekrardan yorumlanmıştır. Yönetişim ve iyi yönetişimin kavramsal çerçevesinin yanında Türkiye’deki yönetim ile ilgili gelişmeler tartışılmış ve son olarak Kovid-19 öncesi Türkiye’de sağlıkta iyi yönetim uygulamalarının varlığı tartışılmıştır.

2.1. Yönetişim

İyi yönetişimin tanımını yapmadan önce yönetim kavramına değinmekte yarar vardır. Bilindiği gibi iyi yönetim yönetişimin bir çeşididir ve bazen birbirinin yerine kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde sıkça karşımıza çıkan kavramların muğlaklığı sorunu yönetim mefhumu içinde geçerlidir. Dolayısıyla yönetişimin tek ve geçerli bir tanımı mevcut değildir. Türkçede sonunda “işim” olan kelimeler karşılıklı yapılan eylemler için kullanılmaktadır. Yani sürece başka aktörlerin de dâhil olduğu karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. İngilizcesi “governance” olan kavram Türkçeye yönetim olarak tercüme edilmiştir. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde kelimenin anlamı “*Resmî ve özel kuruluşlarda idari, ekonomik, politik otoritenin ortak kullanımı*” olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin etimolojisine baktığımızda tıpkı yönetmek (govern) fiili gibi yönetişim de (governance) “*dümen tutmak, kumanda etmek, yönetme*” anlamına gelen Latince *gubernare* kökünden gelir. Benzer şekilde Yunancada da *kubernaein* [*kubernáo*] kökünden gelir ve yine anlamı “dümen tutmaktır”

(Hughes, 2010). İngilizcede bir ülkeyi yönetmek anlamında kullanımı ise erken modern İngiltere'sine kadar götürülebilir. Kavram William Tyndale'in eserlerinde, İskoçya kralı James V ile İngiltere Kralı Henry VIII arasındaki yazışmalarda "âlemin yönetimi" olarak kullanılmıştır (en.wikipedia.org). Kurumsal yapılarla ilgili olarak kullanımı ise Charles Plummer'ın "*İngiltere'nin Yönetişimi (The Governance of England)*" adlı eseriyle olmuştur. Buradaki kullanımı aynı zamanda kelimenin İngilizce olarak da ilk kullanımıdır (courtingthelaw.com). Sobacı (2007, s. 220) kavramın Fransızca "*gouvernance*" kelimesinden türediğini ileri süren görüşler olmasına rağmen bugünkü anlamıyla ilk defa 1989 yılında DB tarafından Afrika'nın kalkınmasına yönelik hazırlanan bir raporda kullanıldığını belirtmektedir.

Günümüzde ise siyasetten kamu yönetimine, hukuktan uluslararası ilişkilere, işletmeden yerel yönetimlere ve sağlık yönetimine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Kavram, yönetim alanında devlet-vatandaş arasındaki ilişkinin değişen yönünü açıklamada kullanılmaktadır (Sobacı, 2007, s. 220). Yeni anlayışla birlikte devlet tek boyutlu olarak düşünülmemekte ulusal ve uluslararası aktörler de politika oluşturma veya karar verme süreçlerinde etkili olmaktadır (Çukurçayır, 2003, s. 260). Yönetişim kavramının popülerlik kazanması, akademik camiada ve uluslararası çalışmalarda sıkça kullanılmaya başlanması ise yukarıda da belirttiğimiz gibi DB'nin raporuyla olmuştur. Bu raporda yönetim, "*ülke sorunların yönetiminde/çözümünde siyasi gücün kullanımı*" olarak tanımlanmıştır (Parlak & Sobacı, 2012, s. 233; WB, 1989, s. 60). Kavramın meşhur olmasında sadece DB değil Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar da etkili olmuştur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yaptığı tanıma göre ise yönetim, "*ülke meselelerinin yönetiminde siyasi, ekonomik ve yönetsel gücün kullanımıdır*". Bu güç kullanımının karışık mekanizmaları, süreçleri, ilişkileri ve kurumları gerektirdiği belirtilmektedir. Bu kurum ve süreçler aracılığıyla vatandaşlar ve toplumsal gruplar çıkarlarını korumakta ve yasal haklarını kullanmaktadırlar. Ayrıca, bu kurum ve süreçler vatandaş ve gruplar arasındaki farklılıkları uzlaştırmaktadır (Aktaran Sobacı, 2007, s. 221).

Aktan (2003, s. 76) ise OECD'nin kavramı "*bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde sahip olunan güç ve yetkilerin kullanımı*" olarak tanımladığını söylemektedir. Cope, Leishman ve Storie (1997, p. 447), yönetişimi birbirleriyle bağlı pozisyonların ve karşıt çıkarları olan ve karşılıklı çatışan değişik ağsal yapıları koordine eden bir süreç olarak tanımlamışlardır. En basit şekliyle yönetim *toplumda var olan değişik aktörler (devlet, özel sektör, STK'lar) arasındaki etkileşimdir*. Yönetişim daha çok iş birliği ve danışma, daha

az hükümet demektir (Stoker, 1998, p. 18). Kooiman'ın yaptığı tanıma göre yönetim, “sosyal ve yönetim aktörlerinin toplumlari yönlendirmek, kontrol etmek ve yönetmek için yaptıkları amaçlı eylemlerdir” (Aktaran Coşkun, 2013, s. 68). Yönetişim hiyerarşik devlet yapılanmasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Uzunca bir süre yönetim kavramı “yönetim-idare” kavramlarıyla aynı anlamda hatta çoğu zaman birbirini yerine kullanılmıştır. Ancak günümüzdeki kullanımı ise klasik kullanımından farklıdır. Yönetim, kamu yönetimi bağlamında değerlendirildiğinde devleti merkezi alan ve onu tek karar verici olarak kabul eden bir yaklaşımdır.

Fakat yönetim ise devletten/yönetimden çok daha kapsamlı ve onun ötesinde, içinde sadece devleti değil toplumdaki diğer aktörleri de barındıran bir yaklaşımdır. Devletin buradaki konumu birincil olmaktan çıkarılmış ve toplumdaki diğer paydaşlarla görece eşit hale getirilmiştir (Rhodes, 1996, p. 660). Kamu yönetimi için kullanıldığında yönetim kavramının çok değişik anlamları vardır. Bunlar; minimal devlet olarak yönetim, yeni kamu yönetimi olarak yönetim, şirket yönetimi, kendiliğinden organize olan ağlar olarak yönetim, sosyo-sibernetik sistem olarak yönetim ve iyi yönetim (Coşkun, 2013: 68). Yönetişim kavramı şeffaflığı, hesap verilebilirliği, yönetimde açıklığı, aktörler arasında uyum ve iş birliğini, katılımı, hukukun üstünlüğünü ve yerindeliği ön plana çıkarmakta ve savunmaktadır. Bunlar aynı zamanda yönetim kavramının özellikleri ve temel ilkeleridir (Parlak & Sobacı, 2012, s. 235).

2.2. İyi Yönetişim

İyi yönetim kavramı da ilk defa DB tarafından kullanılmıştır. Aslında DB'nin yapmış olduğu iyi yönetim tanımı yönetim kavramı için de yapılan bir tanımdır. 1989 yılında DB tarafından yayınlanan “*Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*” isimli raporda yapılan tanıma göre iyi yönetim, “ülke sorunlarının yönetilmesinde siyasi gücün kullanılmasıdır”. Bu raporda, Afrika ülkelerinin geri kalmasının nedeni olarak yönetsel kriz ve az gelişmişlik gösterilmiştir (WB, 1989, s. 60). DB 1992 yılında “*Governance and Development*” başlıklı bir rapor daha yayınlamış ve hem ekonomik gelişmişlik için hem de uluslararası standartları yakalamak için iyi yönetişimin gerekli olduğunu ve bunun neleri içermesi gerektiğini daha detaylı olarak ortaya koymuştur (Öztürk, 2002, s. 28). DB'nin ardından OECD, IMF, AB, Asya Kalkınma Bankası (ADB) ve AAID gibi birçok uluslararası kurum/örgüt iyi yönetişimin tanımı yapmışlar veya bu kavramı hazırladıkları raporlarda ve belgelerde kullanarak kavramın popülerliğine katkıda bulunmuşlardır. Uluslararası kuruluşların yanında ayrıca sosyal bilimler alanında ortaya çıkan yeni kurumcu iktisat ve işlem maliyetleri analizleri, uluslararası ilişkiler kuramları, sistem kuramı, yeni kamu yönetimi yaklaşımı veya kamu işletmeciliği

gibi birçok değişik teori veya kuram da iyi yönetim kavramının gelişmesinde ve gündemde kalmasında etkili olmuştur (Altan & Tülüceoğlu, 2016, s. 307).

İyi yönetim liberal akımın toplum düşüncesinin bir türü olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımda aralarındaki sınırlar net bir şekilde belirlenmiş olan devletin sınırlandırılması, kendi kendini yönetebilen bir sivil toplumun ve yine herhangi bir müdahale olmadan politik etkilerden bağımsız kendi başına çalışan piyasa ekonomisinin varlığı söz konusudur (Hirst, 2000, p. 14). Öztürk (2002, s. 27) iyi yönetimi, “toplumun kritik ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından kamusal kaynakların ve sorunların etkin ve etkili yönetimi” olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Yüksel (2000, s. 155) iyi yönetimi, vatandaşların güvenliğinin sağlandığı, hukuk devleti ilkelerinin var olduğu, kamusal kaynakların etkin ve verimli bir şekilde yönetildiği, yönetenlerin yönetilenlere hesap verebildiği, vatandaşların gerekli bilgiye kolayca ulaşabildiği şeffaf yönetimi ve insan haklarının asgari gereklerinin yerine getirildiği bir düzeni/yönetimi anlatan kavram olarak tanımlamıştır. Aktan ve Çoban’ın (2006, s. 1) yaptığı tanıma göre ise iyi yönetim;

“Devlet yönetiminde temsil, katılım ve denetimin, etkin bir sivil toplumun, hukukun üstünlüğünün, yerinden yönetimin, yönetimde açıklık ve hesap verme sorumluluğunun, kalite ve ahlakın, kurallar ve sınırlamaların, rekabet ve piyasa ekonomisi ile uyumlu alternatif hizmet sunum yöntemlerinin ve nihayet dünyada gerçekleşen dijital devrime (yeni temel teknolojilerdeki gelişmelere) uyumun mevcut olduğu bir siyasal ve ekonomik düzeni ifade etmektedir.”

Eryılmaz (2015, s. 61) iyi yönetimin Yeni Kamu Yönetimi anlayışının uygulamada ortaya çıkan bazı eksikliklerini gidermek için geliştirildiğini ve bu kavramın özellikle gelişmekte olan ülkeler için yeniden şekillendirildiğini belirtmektedir. İyi yönetim, neoliberal akımın devamı olarak da adlandırılmaktadır. Bu özelliğinden dolayı iyi yönetimin devlete biçtiği rol özel sektör lehine piyasadan çekilmek ve/veya rekabet ortamını sağlayacak ve garanti altına alacak adımları atmaktır. Devlet ekonomik alanda yoktur. Devlet üretmez, onun yerine politika oluşturur, kural koyar, denetler ve düzenler (Kiely, 1998, p. 67; Bayramoğlu, 2014, s. 131). Farklı kurumlar tarafından yapılan tanımlar incelendiğinde iyi yönetimin bazı ortak noktalarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Nerede ya da nasıl kullanılırsa kullanılsın iyi yönetimin tıpkı yönetim kavramı gibi, yönetimde açıklık ve şeffaflık, katılımcılık, hesap verilebilirlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik, etkinlik ve etkililik ve eşitlik gibi bazı temel ilkeleri vardır (Coşkun, 2013, s. 71).

Şekil 1: İyi Yönetişim İlkeleri (The Principles of Good Governance)

İyi yönetim ilkelerini kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

Şeffaflık/Açıklık

Şeffaflık/açıklık iyi yönetişimin en önemli ilkelerinden biridir. Yönetimde şeffaflık kamu kurumları ile toplum arasında serbest bilgi akışının sağlanması ile mümkün olmaktadır. Bunu sağlamak için de kamu kurumlarının ihtiyaç duyulan bilgi ve belgelere ulaşımı kolaylaştırmaları gerekmektedir (Maliye Bakanlığı, 2003, s. VIII). Yıldırım (2004) şeffaflığın aynı zamanda yönetişimin ilkelerinden biri olan denetlenebilirliğin veya hesap verilebilirliğin ön şartı ve yönetimde yolsuzluk, rüşvet ve adam kayırmacılığının da panzehiri olduğunun altını çizmektedir. Ali (2015, p. 72) şeffaflığı, insanların 'hükümetin karar verme süreci hakkında bilgi sahibi olması' olarak tanımlamaktadır. O'na göre idarenin şeffaf ve açık olması aynı zamanda kalkınma açısından da son derece önemlidir. Kamusal aktörlerinin değerlendirilmesi için standartları belirleyen normatif bir kavram (Meijer, 2013) olan şeffaflık/açıklık, vatandaşların tüm karar alım süreçlerinde kararların nasıl, nerede, ne zaman ve kim/kimler tarafından alındığını bilmeleri ve bu kararlara ait bilgi ve belgelere kolay bir şekilde ulaşabilmelerini ifade etmektedir (Kesim & Petek, 2005, s. 43).

Katılımcılık

Günümüzde insan hakları, demokratik yönetişim, yolsuzlukla mücadele ve yolsuzluğun azaltılması konuları ile birlikte kullanılan katılımcılık kavramı, vatandaşların karar alım ve yönetim süreçlerine doğrudan veya temsilciler aracılığıyla dâhil olmaları anlamına gelmektedir (Kösekahya, 2003, s. 35). Acar (2003) katılımcılığı devletin politika oluşturma, uygulama ve denetleme sürecine vatandaşların ve sivil toplum örgütlerinin dâhil olması şeklinde tanımlamıştır. Katılımcılık ilkesindeki vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişki daha çok bir ortaklık ilişkisini andırmaktadır. Katılımcılık ilkesinin iyi yönetişimin önemli

ilkelerinden biri olmasının esas amacı, tek taraflı olarak devletin aktif olmasından ziyade özel sektör ve sivil toplumu da işin içine dâhil ederek karar alım ve alınan kararların uygulanmasında sorumluluğa ortak etmektir (Gündoğan, 2004, s. 12). Katılımcılık farklı çıkar grupları arasında bir uzlaşma sağlanması ve bireysellikten ziyade ortak hareket etme bilinci oluşturması açısından da ayrıca önemlidir (Çukurçayır, Eroğlu & Sağır, 2012, s. 12).

Hesap Verebilirlik

Demokratik bir toplumda yönetenlerin yönetilenlere karşı sorumluluğu bulunmakta ve bu sorumluluk gereği eylemlerinden dolayı hesap verebilir olmaları gerekmektedir. Hesap verebilirlik, hükümetin yönetime karşı sorumluluğunu ve ayrıca insanların hükümet üzerindeki nüfuzlarını kullanabilecekleri mekanizmayı ifade eden iyi yönetişimin temel taşlarından biridir. Genel anlamda, hesap verebilirlik, bir kişi veya grubun davranışlarından sorumlu tutulabileceği sürecin adıdır (Ali, 2015, s. 71). Hesap verebilirlik herhangi bir kişi, kurum veya uygulayıcının yaptığı ve yapmadığı eylemlerden dolayı bir başka otoriteye karşı açıklamada bulunmasıdır (Balci, 2003, s. 116).

Hukukun Üstünlüğü

İyi yönetişimin önemli ilkelerinden bir diğeri de hukukun üstünlüğü ilkesidir. Öztürk (2005, s. 56) bu ilkeyi “*yapılan tüm iş ve işlemlerde hukukun egemen olduğu ve hiçbir kişi ya da kurumun hukukun üzerinde bulunmaması*” olarak tanımlamıştır. Hukukun üstünlüğü aynı zamanda hukuk devletinin de bir gereğidir. Hayek (2005, s. 57) hukukun üstünlüğü/hukuk devleti ilkesini “devletin bütün faaliyetlerinde önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş olan kurallarla bağlı olması” olarak tanımlamıştır. Yani hukuk kurallarının devlet gücünün üzerinde olmasını ifade etmektedir (Karabacak, 2003, s. 64). En kısa tanımıyla hukukun üstünlüğü zor kullanma tekelini elinde bulunduran devletin hukuk ile sınırlandırılması demektir. Yani kanun yapan, kural koyan devletin yine kendi koyduğu kurallara uymasındadır. Hukukun üstünlüğü iyi yönetişimin diğer ilkelerinin var olması ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için çok önemlidir. Çünkü hukuk kurallarının olmadığı ve karar vericilerin hukuka riayet etmediği bir ortamda iyi yönetişimden ve onun ilkelerinden söz etmek çok zordur.

Cevap Verebilirlik

İyi yönetişimin bir başka ilkesi olan cevap verebilirlik, vatandaşın, siyasetçiler veya kamu görevlileri tarafından dilek ve şikâyetlerinin dinleneceğini ve cevaplandırılacağını bilmeleri demektir. Dolayısıyla iyi bir yöneticinin sempatik, sorunlara duyarlı, cevap vermeye hazır ve halkın ihtiyaç ve taleplerini anlayabilen ve uygulayabilen bir yapıda olması gerekir (Maliye Bakanlığı, 2003, s. 53). Acar (2003, ss. 50-51) bu anlayışının temelinde bilgi unsurunun yer aldığını belirtmektedir. Buradaki bilgi sadece devletten vatandaş

doğru değil aynı zamanda vatandaşın devlete doğrudur. Vatandaşların yönetime verecekleri bilgi ve fikirler kamusal hizmetlerin doğru ve etkin bir şekilde verilmesi açısından son derece önemlidir.

Etkinlik ve Etkililik

İyi yönetim, süreçlerin ve kurumların, ellerindeki kaynakları en iyi şekilde kullanırken toplumun ihtiyaçlarını karşılayan sonuçlar üretmesi anlamına gelir (Ali, 2015, p. 73). Dolayısıyla belirlenen hedeflere ulaşmak önemli olduğu kadar amaca ulaşmada kaynakların etkin ve verimli kullanılması da önemlidir. Kısaca etkinlik hedeflenen sonuçlara ulaşmada başarı olarak ifade edilir (Öner, 2011, s. 49). Etkinlik, eldeki kıt kaynaklarla en iyi sonucu elde etme olarak da tanımlanabilir (Güler & Ekinci, 2010, s. 4). Etkililik ise, örgütlerin gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonucunda amaçlara ulaşma derecesini belirleyen bir performans boyutudur. (Horngren, Foster & Datar, 2000, s. 229). Ergenelli (2009, s. 188) etkililiği “*örgütün ulaşmayı amaçladığı sonucu elde etme düzeyi*” olarak tanımlamıştır.

Eşitlik

İyi yönetim, tüm bireylerin refahlarını eşitlikçi ve kapsayıcı bir şekilde iyileştirme veya sürdürme fırsatlarına sahip olma hakkını garanti etmeyi içerir (Ali, 2015, s. 73). Bundan dolayıdır ki eşitlik ilkesi yukarıda değindiğimiz ilkeler gibi önemlidir. En geniş anlamıyla eşitlik “*benzer olaylar karşısında tarafsız ve adil davranılması*” olarak tanımlanabilir (Aşkın, 2003, s. 94; Çukurçayır vd., 2012, s. 13). Eşitlik en temel demokratik değerlerden biri olarak, vatandaşların herhangi bir ayrıma maruz kalmadan kanunlar önünde ve kamu hizmetlerine ulaşmada eşit olarak kabul edilmelerini ve aynı şekilde karar alım süreçlerine eşit derecede katılma hakkına sahip olmalarını ifade eden bir kavramdır (Karakuş, 2010, s. 34). Eşitlik sadece iyi yönetimin bir ilkesi değil aynı zamanda kamusal hizmetlerin önemli ilkelerinden biridir. Çünkü devlet vatandaşına hizmet sunarken herhangi bir ayırım yapmaksızın herkese eşit davranmakla yükümlüdür (Göküş, 2010, ss. 604-605).

2.3. Yönetişime ve İyi Yönetişime Yöneltilen Eleştiriler

Yönetişimin ve/veya iyi yönetişimin olumlu yönleri ile birlikte eleştirilen noktaları da bulunmaktadır. Edwards (2001, s. 83) yönetişimin temel sorununu kamu yönetiminin temel değerlerinden hesap verebilirlik ve temsile ilişkin olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşımda seçilmişlerin rolü ve öneminde bir aşınma söz konusudur. Seçilmişlerin rolü yönetim süreçlerinin geliştirilmesi, kamu-özel sektör arasında bir aracılık ve koordinasyonla sınırlıdır. Hesap verebilirlikle ilgili bir başka sorun da kimin sorumlu tutulacağı meselesidir. Çünkü yönetim ve iyi yönetim sadece devleti değil devlet dışı aktörleri de sürece dâhil ettiği için karar alım ve uygulama aşamasında kimin, neden, nasıl ve

ne ölçüde sorumlu tutulacağı açık ve net değildir (Akçay, 2013, s. 21; Demirel, 2010, s. 69). Yönetişime getirilen eleştirilerden bir diğeri de temsil noktasında ortaya çıkmaktadır. Temsil sorunu yönetim ağının içindekiler ve dışındakiler olarak iki boyutta ortaya çıkmaktadır. İlki, alınan kararlardan rahatsız olan ağ içindekiler ağların kuvvetli yapılarından dolayı kararlara itiraz etmekte zorlanırlar veya isteksiz davranırlar. Yönetişim ağlarının dışında kalanlar ise içeride alınan kararlardan memnun olmazlar ve yönetim bunlar için dışlayıcı bir özellik taşıır (Aktaran Çoşkun, 2013, s. 78).

Yönetişim yaklaşımı uluslararası sermayeyi ve çok uluslu sermayeyi de sürece dâhil ettiği için eleştirilmektedir. Onlar açısından yönetim neoliberal anlayışın devleti ve dünyayı yeniden şekillendirmesinin en önemli araçlarından biridir. Devlet bir şirket gibi düşünülmemekte ve bu bağlamda yeniden dizayn edilmektedir. Kamu yararından ziyade piyasanın çıkarı daha önemlidir (Demirel, 2010, s. 69). Yönetişim ve iyi yönetim kavramları ulus devleti ve ekonomik anlamda milli ve milliyetçi duvarları aşmak adına tasarlanan bir model olarak öne çıkarılmaktadır (Güler, 2003, s. 115; anabilgi.anadolu.edu.tr). Yönetişim ve iyi yönetim kavramları eşgüdüm zorluluğundan kaynaklı kararların geç alınmasına ve bunun sonucunda maliyetlerin artmasına neden olduğu için de eleştirilmektedir (dkbb.gov.tr).

2.4. Türkiye’de Yönetişim/İyi Yöneti(ş)i)m Uygulamaları

Türk yönetim geleneğini incelediğimizde İslamiyet öncesi ve sonrası Türk devletlerinde danışma, meclis, karşılıklı fikir alışverişi vb. uygulamalar hep olagelmıştır. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde var olan “Toy, Tengeş, Kurultay” gibi uygulamalar bugünkü yönetim kavramının ilk örnekleri olarak da gösterilebilir. Buradaki uygulamalar daha sonraki dönemlerde kurulan devletlere de örnek teşkil etmiştir. İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemde de Türk devletleri danışma meclislerinden yararlanmaya devam etmişlerdir. Selçuklularda ve Osmanlıda var olan “*meşveret kurumu*” da tam olarak bugünkü manada olmasa da yönetim uygulamasına bir örnek olarak gösterilebilir. Bu anlayış Osmanlı’nın son döneminde önemini yitirmeye başlamış ve devlet daha katı, dışa kapalı ve merkezîyetçi bir yapıya doğru evrilmiştir. Türkiye’nin devlet sistemi Osmanlı’nın devamı niteliğindedir. Osmanlı’dan devralınan katı, merkezîyetçi ve dışa kapalı bir bürokrasi anlayışı uzunca bir süre devam etmiştir. Türk yönetim geleneğinde uzunca bir süre halk için memur yerine devlet için memur anlayışı bürokraside hâkim olmuştur. Doğal olarak böyle bir yapıda da katılımcılıktan, saydamlıktan ve hesap verilebilirlikten söz etmek çok mümkün olmamıştır.

Türkiye’de yönetim ile ilgili adımlar 1990’lı yıllarda atılmaya başlamıştır denilebilir. Yönetişim uygulamaları ilk olarak yerel düzeyde gerçekleşmiştir. Bu

yöndeki ilk girişim sosyal demokrat olarak nitelendirilen bazı belediyelerde (1994 yılında Aliağa Kent Parlamentosu ve Çanakkale’de kent konseyi kurulması gibi) kent konseyi veya kent meclisi adında bir yapı oluşturma girişimidir. Çanakkale’de belediye başkanı öncülüğünde kurulan Çanakkale Kent Konseyi’nde toplumun değişik kesiminden (muhtarlar, sendikalar, siyasi partiler, meslek odaları/kuruluşları ve çeşitli dernekler) kişi veya kurumlar temsil edilmişlerdir (Arıkboğa, 2007, ss. 113-114). Yerel yönetim ölçeğinde görülen bir diğer örnek de kentlilere büyük çaplı projelerin her aşamasına katılma imkânı tanıyan ve 1990’da Ankara Dikmen’de hayata geçirilen “*proje demokrasisi*” uygulamasıdır (Haktankaçmaz, 2004, s. 54). Ardından 1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansında kabul edilen Gündem 21 belgesi ve bu belgedeki hedefler birçok ülke gibi Türkiye tarafından da kabul görmüştür (Parlak & Sobacı, 2012, s. 244; Bozkuş, 2009, s. 74). Yönetişim kavramının Türkçe literatüre girmesi ise 1996 yılında İstanbul’da toplanan Habitat II konferansı ile olmuştur. Konferansta sunulan Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planında yönetim modeli önerilmiştir. Buradaki görüş ve öneriler etraflıca tartışılmış ve farklı siyasi çevrelerden ve konunun uzmanlarından destek görmüştür (Göymen, 2000, s. 9). Güler (2003, s. 113) yönetim kavramının Türkiye’deki ilk büyük gövde gösterisinin 2000 yılının Eylül ayında İstanbul’da TÜSİAD, OECD, DB ve AB tarafından düzenlenen “*Avrupa Birliğine, İyi Yönetişime Doğru*” konulu konferans ile yapıldığını belirtmektedir. Kavramın bir hükümet belgesinde yer alması ise ilk olarak 57. Hükümetin (DSP-MHP-ANAP koalisyonu) Güçlü Ekonomiye Geçiş programında yer almıştır. Yönetişim kavramının derli toplu bir biçimde ve içerdiği unsurlarla birlikte bahsedildiği ve yer aldığı ilk resmi belge ise 2002 yılında yapılan erken genel seçimle işbaşına gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin hazırlamış olduğu “*Acil Eylem Planıdır (AEP)*” (Güler, 2003, s. 113).

2002 yılında kurulan Abdullah Gül başkanlığındaki 58. ve 2003 yılında kurulan R. Tayyip Erdoğan başkanlığındaki 59. AKP Hükümetlerinin programlarına göz attığımızda çevreyi de dikkate alan ve toplumdaki diğer aktörlerle ilişkilerini geliştirebilecek ve onları bir araya getirebilecek bir mekanizmayı oluşturmayı hedeflediklerini görebiliriz. Ayrıca, hükümet programlarında ve Acil Eylem Planında yolsuzluğun önlenmesi, saydamlığın artırılması, kaliteli hizmet anlayışı ve hesap verilebilirlik gibi ilkeler ön plana çıkarılmıştır. Bu yönde atılan ilk ciddi adım ise 59. Hükümet tarafından hazırlanan ve daha sonra Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer tarafından veto edilen “*Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısıdır (KYTKT)*”. Bu kanun tasarısı içeriği itibarıyla Yeni Kamu Yönetimi (YKY) anlayışını ve Yönetişimi destekler ve ön

plana çıkarır nitelikteydi (Coşkun, 2013, s. 80). Söz konusu kanun tasarısında katılımcılık, proaktif ve gelecek odaklı olmak, paylaşımcılık, vatandaş odaklılık, etkililik, insan haklarına saygı, hukuk devletine bağlılık gibi ilkeler yer almaktadır (Coşkun, 2013, s. 80). Bu kanun tasarısı veto edilmesine rağmen, buradaki birçok hedef daha sonra başka yasal düzenlemelerle hayata geçirilmiştir. 2000'li yıllardan itibaren Türk kamu yönetiminde yönetişimin gerçekleştirilmesi için yapılan düzenlemeler şunlardır: Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı (2003), 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003), 4892 sayılı Bilgi edinme Hakkı Kanunu (2003), 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Bu kanun ile Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur), 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun (2006), Kamu Denetçiliği Kurumun (Ombudsman) kurulması (2012), E-devlet uygulamaları (Yıldırım, 2019, ss. 824-825), kent konseyleri ve farklı dönemlerde çıkarılan belediye ve il özel idaresi kanunları.

2.5. Sağlıkta İyi Yönetişim Uygulamaları: Türkiye Örneği

Günümüzde sağlık alanında iyi yönetim uygulamalarının önemi ve gerekliliği gün geçtikçe artmaktadır. Sağlıkta iyi yönetim hem sağlık sistemlerinin yönetimi ve organizasyonu hem de genel anlamda sağlıkta performans açısından büyük önem arz etmektedir. Birçok ülkedeki deneyimler ve araştırmalar göstermiştir ki sağlıkta iyi yönetim uygulamalarının varlığı ülkelerin daha iyi, etkin, kaliteli ve şeffaf bir şekilde hizmet sunmasını sağlamıştır. İyi yönetim uygulamaları bir ülkedeki sağlık sisteminin anahtar yapı taşlarından (kilit taşlarından) biridir. Sağlık sektöründe iyi yönetişimin varlığı son derece önemlidir çünkü piyasa güçleri tek başına toplumlarda eşit sağlık dağılımı ve sağlık hizmeti sağlayamaz. Bundan dolayıdır ki sağlık hizmetlerinin sunumunda ne tek başına kamu otoritesi ne de özel sektör yeterli değildir. Toplumdaki diğer aktörlerle karşılıklı iş birliğinin varlığı çok önemlidir.

Sağlıkta iyi yönetim ile anlatılmak istenen toplum sağlığını korumak ve güçlendirmek amacıyla hizmet alıcılar, hizmet sunucular ve kamu kuruluşlarının birlikte hareket etmeleri ve sürekli etkileşim içinde olmalarıdır. Tıpkı diğer yönetim modellerinde olduğu gibi sağlıkta iyi yönetimden bahsedebilmek için iyi yönetişimin ilkelerinin varlığı en temel ilkedir. Sağlıkta yönetim veya iyi yönetim yeni bir olgu değildir. Geçmiş Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) kuruluş yasasında yer alan ve sosyal iyilik hali olarak da özetlenen sağlık tanımına kadar gitmektedir. Daha sonra Alma-Ata Temel Sağlık Hizmetleri Bildirgesi (1978) ve ardından Ottawa Charter'ı (1986) ile detaylıca dile getirilen ve sağlık alanında sektörler arası iş birliği ile toplumun ve bireylerin katılımının önemini vurgulayan bir yaklaşımdır. Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle iyi

yönetişimin önemi artmış ve sağlık alanında da tartışılmaya başlanmıştır (www.sdpplatform.com).

Türkiye’de kamu yönetiminde yönetim ilkeleri doğrultusunda yapılan gelişmelerden doğal olarak devletin organlarından biri olan Sağlık Bakanlığı (SB) da etkilenmiştir. Türkiye’de sağlıkta yönetim için atılan ilk adımlardan biri KYTK Tasarısıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi kamuda ciddi bir dönüşümü hedefleyen bu kanun tasarısı diğer bakanlıklar gibi SB’de ve sağlık hizmetleri alanında bir değişimi hedeflemektedir. Söz konusu kanun tasarısı merkezi yönetimin uhdesinde olan birçok kamu hizmetini yerel yönetimlere devretmeyi amaçlıyordu. Sağlık hizmetleri sunumu noktasında eğitim ve araştırma hastaneleri dışında kalan bütün kamu hastanelerinin ve diğer sağlık kuruluşlarının il özel idarelere devri hedeflenmişti. Buradaki amaç yönetişimin ilke ve hedeflerinden olan yerelleşmeyi ve böylece hizmet sunumunda etkinlik ve kaliteyi sağlamaktır. Buradaki hedefler kanun tasarısının veto edilmesi nedeniyle 2003 yılından itibaren sağlık alanında köklü bir değişim ve dönüşüm başlatan “Sağlıkta Dönüşüm Programı/Projesi” ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programının (SDP) amaç ve hedefleri; etkililik (halkın sağlık seviyesinin yükseltilmesi, etkili politika ve uygulamalarla hastalığın ortaya çıkmadan önlenmesi-proaktif yaklaşım), verimlilik (kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması) ve eşitlik (herkesin sağlık hizmetlerine ulaşmasını sağlamak ve herkesin bütçesi oranında sağlık hizmetlerine katılımının sağlanması) olarak belirtilmiştir. SDP’nin ilkeleri ise; insan merkezilik, sürdürülebilirlik, sürekli kalite gelişimi, katılımcılık, uzlaşmacılık, gönüllülük, güçler ayrılığı, hizmette rekabet ve desantralizasyon (adem-i merkeziyetçilik) olarak sıralanmıştır (SB, 2003, ss. 24-25). Bu ilkeleri incelediğimizde yönetişim yaklaşımının ilke ve amaçlarıyla büyük ölçüde örtüştüğünü görebiliriz.

SDP’nin üç sac ayağından biri olan Kamu Hastane Birlikleri (KHB) (2017 yılında kaldırılmış ve il müdürlüğü bünyesine alınmışlardır) sağlık alanında gerçekleştirilmeye çalışılan iyi yönetim uygulamalarından bir diğeridir. İlk adı *Kamu Hastane Birlikleri Pilot Uygulaması Hakkında Kanun Tasarısı* olan Kamu Hastane Birlikleri Kanun Tasarısı (KHBKT) ilk olarak 2007 yılında TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Tasarı üzerine hazırlanan raporların birincisi 2007 yılında diğeri ise 2010 tamamlanmış ve tasarı 2010 yılında Meclis Genel Kurulu’na kadar gelmiştir. Ancak bu tasarı yasalaşmadan 663 sayılı KHK yürürlüğe girdiği için hazırlanan kanun tasarısı hükümsüz kalmıştır (Yavuz, 2015, s. 6). Kamu Hastane Birlikleri Kanun Tasarısının amacı 1. maddede; *“kaynakların etkin ve verimli kullanılması suretiyle, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinin katılımcı, hakkaniyete, halkın ihtiyaç ve beklentilerine uygun, kaliteli, kolay erişilebilir şekilde sunulmasını sağlamak üzere kamu*

hastane birlikleri kurulması ve çalıştırılması ile ilgili esasları belirlemek” olarak belirtilmiştir (KHBKT md.1/1). Kanun tasarısının 2. maddesi KHB’lerin kuruluş ve organları ile ilgilidir. Söz konusu maddeye göre KHB’ler yönetim kurulu, genel sekreterlik ve hastane yöneticiliklerinden oluşmaktaydı. Yedi üyeden oluşan Yönetim Kurulu ise birliğin en üst karar verme organı olarak tasarlanmıştı (md. 2/3). Yönetim Kurulunun, il genel meclisi tarafından belirlenen 2 üye (1 üye hukuk mezunu, 1 üye yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir), vali tarafından belirlenen 1 üye (işletme, maliye veya iktisat en az 4 yıllık lisans mezunu), SB tarafından belirlenen 1 üye (Tıp öğrenimi görmüş), sağlık sektöründen 1 üye (en az 4 yıllık lisans mezunu), ticaret ve sanayi odası üyelerinden seçilen 1 üye (en az 4 yıllık lisans mezunu) ve il sağlık müdürü veya müdür yardımcıları arasından seçilen bir üyeden oluşması hedeflenmişti (md 2/3).

Tasarıda oluşturulması öngörülen KHB’lerin yönetim yapısına baktığımızda yönetişimin boyutların biri olan katılımcılık anlayışı çerçevesinde bir örgüt yapısı amaçlanmıştır diyebiliriz. Elbette yönetim kuruluna daha geniş bir katılım imkânı sağlanabilirdi. Örneğin, sağlık sektöründeki sendikalardan, birliğin kurulduğu bölgedeki hekim odalarından, yerel yönetimlerden temsilcilerin de bulunması daha katılımcı ve çoğulcu bir yapıyı ortaya çıkarabilirdi. Bu eksikliklerine rağmen sağlık alanında yönetişim yaklaşımı çerçevesinde atılmaya çalışılmış ancak sadece kâğıt üzerinde kalmış önemli bir girişim olarak bahsedebiliriz. Bunun yerine 663 sayılı KHK ile Kamu Hastane Birlikleri kurulmuştur. 663 sayılı KHK ile kurulan KHB’ler ne yazık ki yukarıda amaçlanan katılımcı yapıyı gerçekleştirememiştir. Çünkü oluşturulan yapıda ne yerel yönetimlerden, ne sendikalardan ve meslek örgütlerinden ne de diğer kurum ve kuruluşlardan temsilci bulunmamaktadır. Bu birlik tamamen bürokratik bir yapıda kalmıştır.

Bunun yanında diğer kurumlar gibi Sağlık Bakanlığı da e-devlet uygulamalarından/bilişim teknolojilerinden faydalanan ve bu uygulamaları olabildiğince kullanan kamu kurumlarından biri olmuştur. Sağlık Bakanlığı’nda e-devlet uygulamalarının hayata geçirilmesi ise 2003 yılında uygulamaya konulan SDP ile hız kazanmıştır. Sağlık alanında e-devlet uygulamalarını/bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmadaki amaç, daha kaliteli sağlık hizmeti sunmak ve sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliği kolaylaştırmak, kişilerin sağlık bilinçlerini arttırmak ve sağlık hizmetlerinin maliyetlerini düşürerek daha kaliteli ve etkin bir sağlık hizmeti sunmaktır (SB, 2004, s. 26). Sağlık alanında uygulanan ve günümüzde hem vatandaşlar hem de sağlık sunucuları tarafından kullanılan e-devlet uygulamaları; TeleTıp, Sağlık.NET, Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS), E-Nabız, Aile Hekimliği Bilgi Sistemi (AHBS), MEDULA, Elektronik

Belge Yönetim Sistemi (EBYS), E-Reçete, E-Laboratuvar, İlaç Takip Sistemi (İTS) olarak sıralanabilir. Bunların yanında bir bilgi edinme amacıyla kullanılan ve aynı zamanda görüş ve önerilerin de bildirilebildiği Sağlık Bakanlığı Bilgi İletişim Merkezi (SABİM) de bunlara eklenebilir.

3. YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yöntemlerine göre tasarlanmıştır. Çalışmamızda betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz yöntemi önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı olarak nitel verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve tanımlanan bulguların yorumlanması adımlarını içeren analiz yaklaşımıdır. Bu analiz yöntemi çerçevenin oluşturulması, verilerin işlenmesi, tanımlama (betimleme) ve yorumlama aşamalarından oluşur (Yıldırım & Şimşek, 2011). Çalışmanın bu bölümünde yer alan veriler Google Scholar, ScienceDirect, PubMed, dergipark veri tabanlarında yer alan yayınların incelenmesi ve analiz edilmesi sonucu oluşturulmuştur. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti devletinin uygulamış olduğu politikaların ve aldığı tedbirlerin yorumlanmasında çeşitli gazete haberlerinden de yararlanılmıştır. Sayısal veriler ise ourworldindata.org. T.C Sağlık Bakanlığı ve DSÖ veri tabanlarından elde edilmiştir. Çalışmada iyi yönetim “şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik, etkinlik/etkililik ve eşitlik” ilkeleri baz alınarak bir değerlendirme yapılmış ve bunların salgınla mücadele sürecinde ne derecede gerçekleştiği tartışılmıştır. Buradan hareketle çalışmanın araştırma soruları (AS) şu şekilde tasarlanmıştır:

AS 1: Kovid-19 Salgınında Türkiye nasıl bir performans sergilemektedir?

AS 2: Türkiye'nin aldığı tedbirler ve uyguladığı politikalar nelerdir ve bu politikalar etkili midir?

AS 3: Türkiye'nin pandemi yönetim süreci İyi Yöneti(şi)m ilkeleri çerçevesinde gerçekleşmekte midir?

3.1. Araştırmanın Etik İzinleri

Bu araştırma da herhangi bir anket çalışması, laboratuvar deneyi, alan deneyi, mülakat, inceleme vb. yöntemlerinden herhangi biri kullanılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

4. BULGULAR

4.1. Türkiye’de Kovid-19 Salgını: Alınan Tedbirler ve Uygulanan Politikalar

Türkiye Cumhuriyeti Yeni Koronavirüs (Kovid-19) salgınında zamanında ve doğru olarak uyguladığı politikalarla, salgında başarılı olan ve süreci en az kayıpla yöneten ülkelerden biri konumundadır (31 Mayıs itibariyle). Bunda SB'nin durumun ciddiyetini anlayarak hızlı davranması ve güçlü bir sağlık altyapısının varlığı oldukça etkili olmuştur. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan

kentinde ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde insan mobilizasyonu nedeniyle yayılan Yeni Koronavirüs (nCOV/COVID-19/Kovid-19/SARS-CoV-2) salgınının DSÖ tarafından “*Pandemi*” ilan edilmesinden önce ilk olarak 6 Ocak 2020’de Dünya’daki gelişmeleri takip etmek amacıyla 15 kişilik bir operasyon merkezi kurulmuştur. Daha sonra 10 Ocak’ta Sağlık Bakanı Fahrettin Koca bazı bürokratları ile bir toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantının sonrasında salgın için bir bilim kurulunun oluşturulması kararlaştırılmıştır (İşlek vd., 2020, s. 32). Bilim kurulu sürecin doğru ve etkin yürütülmesinde çok etkili olmuştur.

Bilim kurulunda kararlar ilk önce uzmanlar tarafından etraflıca tartışıldıktan sonra şekillenmekte ve daha sonra ilgili birimlere gönderilmektedir. Burada da gerekli tartışmalar ve analizler yapıldıktan sonra kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Kurul bugüne kadar salgın sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi adına birçok önemli tavsiye kararı almış ve idare de bunu uygulamıştır. İlk olarak Sağlık Bakanlığı 14 Ocak’ta Koronavirüs Bilim Kurulunca hazırlanan “*2019-nCoV Hastalığı Rehberini*” yayınlamıştır (AA, 2020; İşlek vd., 2020, s. 32). Bu rehber daha sonra 28 Ocak’taki Bilim Kurulu toplantısında güncellenmiştir (Yenişafak, 2020). Yurt dışından gelenlerin virüsü taşıyıp taşımadıklarını daha kolay tespit etmek amacıyla havalimanlarına termal kameralar yerleştirilmiştir. Şubat Ayı’nda Çin’den gelen uçuşlar durdurulmuş (01 Şubat 2020), İran sınırı kapatılmış ve ardından İran’a karşılıklı uçuşlar iptal edilmiştir. 29 Şubat itibarıyla İtalya, Güney Kore ve Irak ile olan uçuşlar iki taraflı olarak sonlandırılmıştır. Türkiye bununla yetinmeyip hemen ardından Irak sınırını kapatma kararı almıştır (AA, 2020; Demirbilek, Pehlivan Türk, Özgüler & Alp, 2020, ss. 491-492).

Mart ayı ile birlikte salgın ile ilgili daha radikal önlemler alınmaya başlanmıştır. Şöyle ki, Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı okulların 16 Mart 2020’den itibaren ilk önce 1 haftalık ardından da Nisan ayının sonuna ve son olarak da Mayıs ayının sonuna kadar tatil edilmesi olmuştur (Şimşek vd., 2020, s. 445). Aynı şekilde 16 Mart 2020’den itibaren üniversiteler 3 haftalık, ardından da dönem sonuna kadar tatil edilmiştir. Bu süreçte hem okullar hem de üniversiteler eğitimlerini uzaktan eğitim modeliyle gerçekleştirmeye başlamışlardır (Demirbilek vd., 2020, s. 492; Yıldız & Şahin, 2020, s. 398). 65 yaş ve üstü ile 20 yaş ve altı vatandaşlara sokağa çıkma yasağı getirilmesi, otel, kafeterya, restoran, sauna, hamam, spor salonu, kuaför ve berberlerin, camilerin kapatılması da diğer önemli kararlardır. Bunların yanında 30 büyükşehir ve Zonguldak’a giriş çıkışların yasaklanması (özel durumlar ve mazereti olanlar hariç) ve hafta sonları sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi, toplu taşıma araçlarında kapasitenin yarısı yolcu alınması kuralı ve yolcular arasındaki sosyal mesafenin sağlanması, marketlerin açılış ve kapanış saatlerindeki yeni

düzenleme, kapalı alanlarda maske takma zorunluluğu, şehirlerarası otobüs ve uçak yolcuğunun valilik izni haricinde kısıtlanması/yasaklanması (Yıldız & Uzun, 2020, s. 34), açık ve kapalı cezaevlerindeki görüşlerin ertelenmesi, Mart ve Nisan aylarındaki duruşmaların, hastanelerdeki ameliyatların, düğün ve nişan gibi etkinliklerin ertelenmesi, Mart ve Nisan ayında gerçekleştirilmesi planlanan sergi, kongre, konferans panel vb. etkinliklerin ertelenmesi gibi uygulamalar (Demirbilek vd., 2020, s. 492; icisleri.gov.tr) Yeni Koronavirüs (Kovid-19) salgını sürecinde alınan kararlardan bazılarıdır.

Salgının önlenmesi ve/veya hızının azaltılmasına yönelik alınan tedbirlere ilaveten salgının ekonomik etkilerini en aza indirmek için de çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 18 Mart 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından 21 maddelik ve 100 milyar liralık bir kaynak aktarımı sağlayan “Ekonomik İstikrar Kalkınma Programı” açıklanmıştır (AA, 2020). 16 Nisan’da uygulamaya konulan yeni ekonomik önlem paketi ile işten çıkarmalar 3 ay boyunca yasaklanmış ve ücretsiz izindeki çalışanlara her 1.177 TL ödenmesi ve 15 Mart’tan sonra işten çıkarılan ve işsizlik maaşı alamayan işçiler için de İşsizlik Sigortası Fonundan ödeme yapılması sağlanmıştır. Bunlara ilave olarak en düşük emekli aylığı (1000 TL) 1500 liraya çıkarılmış ve Kısa Süreli Çalışma Programının kullanımı kolaylaştırılmıştır (TRT Haber, 2020).

4.2. Kovid-19 Süreci Yönetiminde Türkiye’de İyi Yöneti(ş)i)m Uygulamaları

Kovid-19 salgını sürecinde Türkiye’de yapılan çalışmalara kısaca değindikten sonra bu süreci iyi yönetim/yönetişim ilkeleri açısından değerlendirmekte fayda vardır. Yukarıda belirtildiği gibi iyi yönetim ilkeleri alan yazında genel olarak şeffaflık/açıklık, katılımcılık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, cevap verebilirlik, etkinlik ve eşitlik olarak sıralanmaktadır. Bu ilkeler göz önüne alınıp bir değerlendirme yapıldığında Türkiye’de salgınla mücadele sürecinin büyük ölçüde bu ilkeleri kapsadığını gözlemlenebilir. Aşağıda bu ilkelerin pandemi yönetim sürecinde ne derece dikkate alındığı her bir ilkeye ayrı bir başlık açılarak değinilecektir.

Şeffaflık/Açıklık, karar alma sürecinde alınan kararların ve bu kararların uygulanma sürecinin toplumla ya da paydaşlarla açık ve net bir şekilde paylaşılmasıdır (Toksöz, 2008, s. 18). Sağlık Bakanlığı Yeni Koronavirüs (Kovid-19) ile ilgili alınan kararları, günlük vaka, ölüm ve test sayılarını düzenli olarak yayınlamış ve yayınlamaya devam etmektedir. Bilim Kurulu her gün ve gerekli görülen her durumda toplanmış, alınan kararlar toplantı bitiminde bizzat Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından kamuoyuna duyurulmuş ve aynı zamanda Bakanlığın internet sitelerinde ve sosyal medyada paylaşılarak süreç şeffaf bir şekilde ilerlemiştir (Yıldız & Şahin, 2020, s. 398) ve ilerlemeye de

devam etmektedir. Bilgilendirmeler özellikle sosyal medya kanalları aktif kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Vatandaşlar kararların nasıl ve kimler tarafından nerede alındığı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Sosyal medya veya basında ortaya atılan yalan haberler ve spekülatif paylaşımlara birinci ağızdan karşılık verilerek oluşabilecek olası toplumsal infialin önüne geçilmektedir (Erol, 2020, s. 10). Her ne kadar muhalefet partileri ve Türk Tabipler Birliği tarafından ölü sayılarının gizlendiğine yönelik eleştiriler/suçlamalar yönetilse de (TTB, 2020, s. 54; Sözcü, 2020b) Türkiye’de Kovid-19 salgını sürecinin şeffaflık ilkesi göz önüne alınarak yürütüldüğünü DSÖ de kabul etmiştir. DSÖ Türkiye temsilcisi Pavel Ursu sosyal medya hesabı Twitter'dan yaptığı açıklamada Türkiye'nin koronavirüs mücadelesinin tüm dünyaya örnek olduğunu belirterek sürecin şeffaf bir şekilde yürütüldüğünü belirtmiştir (Yeni Şafak, 2020).

Katılımcılık açısından değerlendirdiğimizde, sürecin katılımcı bir anlayışla yönetildiğini söyleyebiliriz. Koronavirüs Bilim Kurulu ve oluşturulan diğer kurullar bunun en güzel örneğidir. Tıp biliminin farklı anabilim dallarından, değişik dünya görüşüne sahip, farklı üniversitelerde görev yapan, alanında kendini ispat etmiş ve uluslararası alanda önemli çalışmalar yapmış akademisyenlerden oluşan bir bilim kurulu oluşturmuştur. Sağlık Bakanlığı Koronavirüs Bilim Kurulu olarak isimlendirilen bu kurul Türkiye’de Kovid-19 hastalığı ile mücadele için 10 Ocak 2020 tarihinde oluşturulan bir danışma kuruludur (İşlek vd., 2020, s. 32). Bilim Kurulunun başkanlığını Sağlık Bakanı Fahrettin Koca yapmaktadır. Bu kurul çeşitli üniversitelerin tıp/sağlık bilimleri fakültelerinin enfeksiyon, mikrobiyoloji, viroloji, iç hastalıkları, yoğun bakım ve göğüs hastalıkları alanında çalışan öğretim üyelerinden oluşmuştur. Kurul ilk oluşturulduğunda 26 olan üye sayısı daha sonra 31’e çıkarılmıştır (Yener, 2020). Gelen eleştiriler doğrultusunda kurula 7 yeni üye (Halk sağlığı uzmanı) daha katılarak toplam sayısı 38 olmuş (Sabah, 2020; Evrensel, 2020) ve kurul daha geniş katılımlı bir hale gelmiştir. Bilim Kurulu üyelerinin özgeçmişleri (CV) incelendiğinde hepsinin alanında uzman ve ülkenin tıp/sağlık alanında önde gelen üniversitelerinden öğretim üyeleri oldukları görülmektedir. Bundan dolayı kurulun yetkinliği konusunda toplumda ve tıp camiasında genel bir kabul vardır. Kurul üyeleri ilk etapta sadece tıp fakülteleri hocalarından ve Sağlık Bakanlığının ilgili bürokratlarından oluşturulmuşken daha sonra oluşan kanaat gereğince Türk Diş Hekimleri Birliğinden de bir üye Bilim Kurulunda görevlendirilmiştir (<http://www.tdb.org.tr>). Farklı alanlardan kurula üye görevlendirilmesi bir bakıma kurulun daha katılımcı ve kapsayıcı olması için atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Bazı eksikliklerine rağmen- kurulda veteriner hekimler odasından, Türk Tabipler Birliğinden, sağlık sendikalarından temsilcilerin de olmaması gibi-böyle bir kurulun oluşturulmuş olması bile çok önemli bir adımdır.

Alınan kararlar ve elde edilen veriler bunu göstermiştir.

Süreç içinde zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlara binaen Bilim Kurulunun yanında ayrıca salgının sosyal, psikolojik ve ekonomik yönünü de ele alıp tavsiyeler sunacak Toplum Bilimleri Kurulu adında yeni bir kurul oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu kurulun “...süreçle ilgili öngörü çalışmaları yapacak, toplumsal öneriler getirecek, toplum, aile ve bireyler olarak nelerden kaçınmak gerektiğinin ötesinde, bize hayatı kolaylaştıracak tekliflerde de bulunması” öngörülmüştür (Ulu & Kökdemirci, 2020). Bu kurulların yanında yerel düzeyde de il idare kurullarının (İDK) ve il pandemi kurullarının (İPK) toplanması kararlaştırılmış ve il düzeyinde alınacak tedbirler bu kurullara bırakılmıştır. İPK’nın aldığı kararların vakit kaybetmeksizin valiliklerce uygulamaya konulması ve merkezi yönetimle paylaşılması kararlaştırılmıştır.

Hem bir sosyal dayanışma örneği hem de katılımcılığın göstergelerinden bir diğeri olarak değerlendirilebileceğimiz Vefa Sosyal Destek Gruplarına (VSDG) da burada değinmekte yarar vardır. İllerde vali, ilçelerde kaymakamların başkanlığında oluşturulan bu grupların görevi tek başına yaşayan ve ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmayan ya da ihtiyaçlarının karşılayacak bir yakını bulunmayan 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olan vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamaktır (TRT Haber, 2020). Gruplar ayrıca dezenfektasyon malzemeleri, maske, sabun ve kolonyadan oluşan kolileri de vatandaşların evlerine kadar götürmektedirler. Yeni bir uygulama olarak karşımıza çıkan VSDG’ler illerde valinin koordinasyonunda il emniyet müdürü, il jandarma komutanı, vali tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, ilçelerde ilçe emniyet müdürü, ilçe jandarma komutanı, kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, yerel yönetimler, AFAD, Kızılay ve ihtiyaç duyulacak sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşturulmuştur (Turan & Çelikyay, 2020, s. 19). Ayrıca bu gruba gönüllü vatandaşların da katılması sağlanarak hem daha katılımcı hem de daha hızlı bir hizmet sunumu amaçlanmıştır. VSDG’ya başvurular 112, 155 ve 156 no’lu telefonlar ve belediyelerin bildirdikleri telefon numaraları aracılığıyla yapılabilmektedir (Habertürk, 2020a). Yardımların daha hızlı, koordineli ve etkin bir şekilde dağıtılması için VSDG’nin tek yetkili birim olarak görevlendirilmiştir. VSDG’lerin yapısına baktığımızda farklı kurum ve kuruluşları içinde barındırdığını ve katılımcı bir anlayışla yapılandırıldığını söyleyebiliriz.

Aynı zamanda Cumhurbaşkanlığının başlatmış olduğu ve halen devam eden “Biz Bize Yeteriz Türkiyem” yardım kampanyası (Turan & Çelikyay, 2020, s. 13) vatandaşları bu sürece dâhil etme girişimi olarak değerlendirilebilir. Kampanyanın amacı devlet ve millet birlikteliğini sağlayarak Kovid-19 sürecinde mağduriyet yaşayan veya zor durumda olan vatandaşlara destek olmak ve onların

bu süreci daha kolay atlatmalarını sağlamaktır (Alyanak vd., 2020). Cumhurbaşkanlığı'nın yanında yerel yönetimler de çeşitli yardım kampanyaları düzenleyerek sürece dâhil olmuşlardır. Ayrıca hasta yatak kapasitesini arttırmak ve ihtiyaç anında kullanılması amacıyla bazı yerel yönetimler (Adana Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi gibi) sahra hastaneleri kurmuşlardır. Maske, kolonya, dezenfektan gibi acil gerekli olan malzemelerin üretiminde de değişik kurum ve kuruluşlardan devlete destek gelmiştir. MEB'e bağlı meslek liselerinde öğretmen ve öğrenciler el ele vererek kolonya ve dezenfektan üretimi gerçekleştirerek sürece önemli katkılar sunmuşlardır (Sözcü, 2020b). Kamu örgütleri, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşlarının yanında sanatçılar ve toplum tarafından tanınan kimseler de paylaşımlarda bulunarak, kamu spotları yayınlamaları salgına dikkat çekmişler ve vatandaşları bilgilendirmişlerdir. Bu süreçte devlette ekonomik yönden işverenlerini ve çalışanlarını unutmamıştır. Kredi destek paketleri, vergi borcu ertelenmesi, sokağa çıkma yasağı olanlara borç ötelenmesi ve kredi ve kredi kartı borçlarının 3 ay ötelenmesi ve çeşitli finansal destek paketleri gibi uygulamalarla devlet vatandaşlarının yanında olduğunu göstermiştir.

Burada aşı çalışmalarına da değinmekte yarar vardır. Türkiye'de birçok ülkede olduğu gibi aşı çalışmaları yapılmaktadır. Türkiye'deki aşı çalışmaları Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve TÜBİTAK önderliğinde birçok kurum ve kuruluşun iştirakiyle katılımcı bir anlayışla yürütülmektedir. Salgından kurtulmanın tek etkili olarak görülen aşı çalışmaları için TÜBİTAK hızlı davranarak araştırmacıları harekete geçirmeyi başarmıştır. Bu bağlamda *“ulusal ve uluslararası düzeyde farklı disiplinleri bir araya getiren çeşitli telekonferanslar düzenlenmiş, AR-GE ve Kalkınma Ajansları ile birlikte COVID-19 salgınıyla mücadelede ortak çabaları desteklemek için çok sayıda çalışma alanları sunulmuştur”* (Mandal, 2020). Mayıs ayı sonu itibariyle Türkiye'de farklı kurumlar tarafından TÜBİTAK ve hükümetin de desteklediği aşı çalışmaları başlamış ve hala devam etmektedir (covid19.tubitak.gov.tr).

Hesap verebilirlik, *“gücü/yetkiyi elinde bulunduranların yaptıkları veya yapamadıkları eylemler için açıklamada bulunmaktır”*. Hesap verebilirlik iyi yönetişimin önemli ilkelerinden biridir. Kovid-19 döneminde idarenin bu ilkeye de önemli oranda özen gösterdiğini söyleyebiliriz. Hesap verebilirliğin en önemli koşulu saydamlık yani açıklık/şeffaflıktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti devleti süreci en başından beri açık ve şeffaf bir şekilde yürütmüştür. Bütün gelişmeler anlık ve günlük olarak kamuoyu ile paylaşılmış, ortaya atılan iddialara ilgili birimler tarafından gerekli cevaplar verilmiştir. İlk hafta sonu sokağa çıkma yasağından sonra oluşan kargaşanın sorumlusu olarak gösterilen İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun aldığı karardan ötürü istifasını

sunması (Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmemiştir) da hesap verilebilirlik ilkesi açısından oldukça önemlidir. Yönetenler yaptıklarının yanında yapamadıkları ya da yanlış yaptıkları uygulamalar için de özür dilemiş ve hesap verme yolunu tercih etmiştir. Hesap verebilirliğin gerçekleşmesi adına süreçte Cumhurbaşkanlığının koordinasyonunda tüm birimlerin görev ve yetkileri tanımlanmıştır. Süreçte nelerin hedeflendiği, alınan tedbirlerin ve uygulanan politikaların neler getireceği, bir başka ifadeyle, sonuçlarının ne olacağı gibi hedefler belirlenmiştir. Özetle diyebiliriz ki Kovid-19 salgını sürecinde hesap verebilirlik ilkesi önemli ölçüde gerçekleşmiştir.

Hukukun Üstünlüğü: Hukukun üstünlüğü ile anlatılmak istenen alınan kararların hukuka uygun olup olmadığı bir başka ifadeyle karar alım veya politika yapım sürecinde uluslararası veya ulusal yasal düzenlemelere uyulmasıdır. Pandemi döneminde karar alımı ve uygulanması aşamasında hukuka uygunluk/hukukun üstünlüğü ilkesi hep göz önünde bulundurulmuştur. Pandemi dönemi olağan dönemlerden farklıdır ve bu yüzden alınan kararlar da olağanın dışında olması kabul edilebilir. Bu süreçte kamu otoritesi uluslararası metinlerle ve anayasa ile tanınan hak ve özgürlüklere bazı kısıtlamalar getirmek durumunda kalmıştır. Çünkü virüs insan ve toplum sağlığını tehdit etmektedir. Gerekli tedbirler alınmadığı zaman daha büyük sorunların ortaya çıkabileceği riskinden hareketle güvenlik mi özgürlük mü tartışmasında ibre daha çok güvenlik lehine dönmüştür. Ancak bu sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Diğer ülkeler de henüz aşı, ilaç veya kesin tedavisi bulunamayan bu hastalık için en etkili yol olarak ilaç dışı (farmasötik olmayan uygulamalar) uygulamaları devreye sokmuşlardır (Desvars-Larrive vd., 2020, p. 1; OECD, 2020). Pandemi döneminde alınan kararlar (sokağa çıkma yasağı veya kısıtlaması, ülkeler, şehirler ve bazı illerde ilçeler arası ulaşım kısıtlaması vb.) temel insan hak ve özgürlükleri açısından kolay kabul edilebilir olmasa da kamu düzeni ve halk sağlığı açısından elzemdir. Bu durum uluslararası metinlerde (AIHS madde 15) ve 1982 Anayasası madde 15'de istisnai haller olarak belirtilmiş ve bazı kısıtlamalara cevaz verilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu gibi durumlarda devletlere geniş takdir yetkisi vermiştir. Ayrıca DSÖ yaptığı açıklamalarla salgının kamu sağlığını tehdit ettiğini kabul etmiş ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Bütün bu açıklamalar ve metinler birlikte değerlendirildiğinde kamu yararı açısından uygulanan tedbirler kabul edilebilir düzeydedir (Güler, 2020, s. 187). Ancak kural/yasak koyucunun burada dikkat etmesi gereken nokta hukuk devleti ilkelerine ve insan onuruna azami özen göstermektir. Kanunilik ilkesi, alınan kararların süre bakımından sınırlı olması ve karar alımının zorunlu ve gerekli olması gibi ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır. Sayılan bu hususlara ek olarak yaşlılar ve gençler için

uygulanan sokağa çıkma kısıtlamasında ölçülülük ilkesi kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Devlet anayasa ve yasalara göre yaşlıları ve gençleri korumakla yükümlüdür. Fakat bu yükümlülük hak ihlali doğurmamalıdır (Güler, 2020, s. 189). Türkiye’de alınan tedbirler yukarıda sözünü ettiğimiz hususları büyük ölçüde barındığı için Kovid-19 salgını yönetiminde hukuka saygı ve hukukun üstünlüğü ilkesine azami ölçüde riayet edilmiştir diyebiliriz. Herkes kanun önünde eşit kabul edilmiş ve hiçbir imtiyaza sahip olmamıştır. Keyfi ve yasal olmayan hiçbir uygulamaya izin verilmemiştir.

Cevap verebilirlik: İyi yönetişimin bir diğer ilkesi de “*vatandaşların yönetimde/hükümette bulunanlarca dinleneceklerini bilmeleri anlamına gelen*” cevap verebilirliktir. Bu ilke gereğince halkın ihtiyaç ve taleplerine duyarlı bir yönetici her daim cevap vermeye hazır, sempatik, anlayışlı olması gerekmektedir (Özer, 2006, s. 80). Türkiye’de salgın sürecinde Sağlık Bakanlığı verileri açık ve şeffaf bir şekilde kamuoyu ile düzenli bir şekilde paylaşmıştır. Veriler ilk başlarda bizzat SB tarafından her gün basın yoluyla daha sonra ise sosyal medya aracılığıyla da toplumun tüm kesimlerine duyurulmuştur. Özellikle salgının başlarında 18 Mart’tan itibaren Sağlık Bakanı hemen hemen her gün basın aracılığıyla ve canlı yayınlarla günlük Kovid-19 tablosunu paylaşmıştır. Bakan, canlı yayında kendisine yöneltilen her türlü soruyu açık ve şeffaf bir şekilde cevaplandırmıştır. Bilim kurulu üyelerinden bazıları çeşitli televizyon kanallarında programlara katılarak hem salgın hem de süreç hakkında kamuoyunu bilgilendirmişler, kendilerine sorulan sorulara açık bir şekilde cevap vererek (Yıldız & Şahin, 2020) hem insanları daha fazla bilinçlenmeye hem de var olan soru işaretlerini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Halkın soru, istek ve talepleri hızlı bir şekilde karşılanmaya ve cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Daha önceden vatandaşların istek, talep ve önerileri için oluşturulmuş olan ALO 184 Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM) bu süreçte de kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir. Alo 184 SABİM hem çağrı işlemi hem de sesli yanıt sistemi hizmetiyle SB Bilim Kurulunun hazırlamış olduğu algoritma çerçevesinde Yeni Koronavirüs (Kovid-19) konusunda vatandaşlara güvenilir ve güncel bilgileri sunmakta, risk kategorisinde olan vatandaşların ne yapmaları gerektiği konusunda onları doğru yönlendirme sağlamaktadır. Bakanlık bu hizmeti 7/24 çalışma mantığıyla, yeteri kadar personelle evden/uzaktan çalışma yöntemi ile vermektedir (haberler.com; Kocaeli Gazetesi, 2020). Sadece çağrı merkezi olarak değil "0541 888 0184" numaralı Whatsapp hattı üzerinden de hizmet vermektedir (Karaaslan, 2020). Pandemi sürecinde SABİM iletişim kanalı yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Şubat ayında vatandaşlar tarafından SABİM’e yapılan çağrılarının sayısı 146 bin 197 iken, bu rakam Nisan ayında 11 kat artmış ve 1 milyon 659 bin 898’e ulaşmıştır (haberler.com).

Etkinlik ve Etkililik: Kovid-19 salgını sürecinde uygulanan politikaların etkinliğini ve etkililiğini değerlendirdiğimizde, sürecin zamanında doğru politika ve uygulamalarla etkin bir şekilde yönetildiğini söylemek sanırız abartı olmayacaktır. Çünkü sağlıkla ilgili istatistiki veriler (vaka, ölüm, iyileşen hasta sayıları vb.) incelendiğinde ve diğer ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'nin birçok ülkeden daha iyi durumda olduğu şu anki verilere ortadadır. Virüsün merkezi Çin'de, Avrupa'nın birçok gelişmiş ülkesinde (İtalya, İspanya, İngiltere, Fransa gibi), Rusya, İran ve Amerika'da vaka ve ölüm sayıları çok yüksek seyretmiştir. Bu ülkelerde günlük ölüm sayıları yüzlerle veya binlerle (ABD, Birleşik Krallık örneklerinde olduğu gibi) ifade edilirken Türkiye'de en fazla ölüm sayısı 127 (19 Nisan 2020 tarihinde) olarak kaydedilmiştir (ourworldindata.org). 31 Mayıs 2020 tarihine kadar kaydedilen bazı ülkelerdeki veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Dünya'dan Koronavirüs (Kovid-19) Verileri (31 Mayıs 2020)

Ülke	Vaka Sayısı	Ölen Hasta	Vaka Ölüm Oranı
Türkiye	163,942	4,540	%2,8
Almanya	183,410	8,540	%4,7
İtalya	232,997	33,145	%14,3
İspanya	239,479	27,127	%11,3
İngiltere	257,539	37,527	%14,6
Fransa	190,975	28,805	%15,1
ABD	1,080,000	108,107	%6
Çin	84,146	4,638	%5,5
Rusya	405,843	4,693	%1,2
Kanada	92,479	7,906	%8,5
İran	151,466	7,797	%5,1
<i>Dünya Geneli</i>	6,019,000	375,309	%6,1

Kaynak: ourworldindata.org.

Türkiye'deki vaka istatistikleri incelendiğinde alınan önlemlerin ve uygulanan politikaların virüsün yayılma hızını azalttığını ve etkilerini daha hafif düzeyde atlatılmasını sağladığı açıkça görülebilir. İlk vakanın görüldüğü 11 Mart'tan 31 Mayıs'a kadar geçen sürede hem ölüm hızı ve entübe hasta sayısı diğer ülkelere göre daha yavaş seyretmiş hem de iyileşen hasta sayısında sürekli bir artış meydana gelmiştir. 31 Mart 2020 itibarıyla toplam vaka sayısı 13.531,

vefat eden hasta sayısı 214 ve iyileşen hasta sayısı ise 243'tür. 30 Nisan'a gelindiğinde ise toplam vaka sayısı 120.204, vefat eden hasta sayısı 3.714 ve iyileşen hasta sayısı ise 48.886 olmuştur. 31 Mayıs'ta ise toplam vaka sayısı 163.942, ölen hasta sayısı 4.540 ve iyileşen hasta sayısı ise 127.973'tür (covid19.saglik.gov.tr). Her ne kadar Nisan ayı içinde vaka sayısı ve ölüm oranlarında bir artış gözlemlenmiş olsa da Nisan ayının sonlarından itibaren vaka sayılarındaki artışa rağmen vefat sayıları düşüş trendine girmiştir. 12 Mayıs itibariyle dünya genelindeki iyileşen hasta oranı %35'ler civarındayken, bu oran Türkiye'de %70'ler seviyesindedir (SB, 2020). Türkiye iki aylık zaman zarfında önemli bir başarı elde etmiştir. Türkiye'nin bu başarı öyküsü değişik uluslararası haber ajansları (Reuters, AFP) ve televizyon kanalları (BBC, CNN International) tarafından Dünya'ya servis edilmiştir. DSÖ de Türkiye'nin çalışmalarından övgüyle bahsetmiştir.

Türkiye uygulamış olduğu politikalarla ve aldığı önlemlerle yoğun bakım ünitelerindeki hastaların oranını da (Kovid-19'dan dolayı) %1,29'luk dünya ortalamasının altına indirmeyi de başarmıştır. Dünya genelindeki ölüm oranı %6,91 iken, Türkiye bunu %2,7'ye indirmeyi başarabilmiştir (Daily Sabah, 2020). Avrupa'nın gelişmiş birçok ülkesinde (İtalya, İspanya gibi) yoğun bakımlarda aşırı bir yoğunluk yaşanırken, Türkiye'de yoğun bakım doluluk oranı %65'ler civarında kalmıştır. Hiçbir hasta yoğun bakım yatak eksikliğinden veya hastanelerde yatak doluluğu nedeniyle sağlık hizmetlerinden yoksun kalmamıştır. Türkiye'de vakaların pnömuniye (zatüreye) dönüşme oranında %60'dan %12'ye, büyük bir düşüş gerçekleşerek yoğun bakım ihtiyacının da azalması sağlanmıştır. Buna ilave olarak yoğun bakıma giren hastalarda vefat oranı da progresif bir şekilde %58'den %10'a düşmüştür (aktob.org.tr). Görüldüğü üzere rakamlar-bunlar sadece bir rakam değil aynı zamanda candır/yaşamdır- uygulanan politikaların etkinliğini ve etkililiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Eşitlik: Yeni Koronavirüs (Kovid-19) salgını döneminde eşitlik ilkesine de azami önem verilmiştir. Sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda herkes eşit haklara sahip olmuştur. Kişinin gelirine, ırkına, milletin ya da statüsüne bakılmaksızın virüse yakalanmış olan herkese aynı kalite ve düzeyde sağlık hizmeti verilmiştir. Toplumun hiçbir kesimi (sığınmacılar-mülteciler vb. dâhil) sağlık hizmeti sunumundan mahrum bırakılmamıştır. Türkiye'deki pandemi ile mücadele kapsayıcı bir anlayışla yönetilmektedir. Örneğin, 14 Nisan 2020'de 31099 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2399 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı ile Covid-19'a yakalanan tüm vatandaşların tedavi hizmetlerinin ve diğer giderlerinin ücretsiz olması kararlaştırılmıştır. Birçok Avrupa ülkesinde (Romanya, Slovakya, Bulgaristan vb.) özellikle Romanlar hem toplumun önemli

bir kesimi tarafından hem de kamu kurumları tarafından veya siyasetçiler tarafından salgının sorumlusu olarak hedef gösterilip çok sıkı bir şekilde (bazen ölçüsüz) karantınada tutulurken ve sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar yaşarken (Ergonetwerk, 2020; ec.europa.eu) Türkiye’de hiçbir etnik grup ya da göçmenler bu tarz bir muamele ile karşılaşmamışlardır. Salgınla mücadele sırasında sözü edilen bu grupların da Kovid-19 tedavilerinin SB tarafından ücretsiz yapılmasına olanak tanınmıştır. Bu kişiler Göçmen Sağlığı Merkezlerine başvurmaları halinde de ateş ölçümleri yapılmış, Kovid-19 konusunda detaylıca bilgilendirilmişler ve gerekli görüldüğü takdirde hastanelere yönlendirilmişlerdir. Göçmen Sağlığı Merkezlerinde alışan sağlık personeli için Kovid-19 algoritmaları Arapçaya evrilmiştir. Göçmen Sağlığı Merkezlerindeki dokümanlar Arapçaya ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Sağlık Bakanlığı’nın yanında sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler de Kovid-19 ile ilgili farklı dillerde broşürler hazırlamışlardır. Kovid-19 tanı testleri ve tedavisi acil durum kapsamında değerlendirilerek ücretsiz hale getirilmiştir. Kamplarda bulunan mülteciler için giriş çıkışta ateş ölçümleri yapılmakta ve Kovid-19 şüphesi olanlar özel nakil vasıtalarıyla hastanelere gönderilmekte ve test sonuçları gelinceye kadar evlerinde karantınada tutulmaktadırlar (Aktaran Mardin vd., 2020, ss. 114-115).

5. SONUÇ VE TARTIşMA

Türkiye’de sağlıkta iyi yöneti(şi)m uygulamalarını anlatmaya çalıştığımız bu çalışmada özellikle Koronavirüs (Kovid-19) salgını döneminde atılan adımlar çalışma konumuzu oluşturmuştur. Çalışma ile Türkiye’de iyi yöneti(şi)m ilkelerinin pandemiyle mücadelede büyük oranda uygulandığını göstererek bu noktadaki eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Salgın döneminde izlenen politikalar ve alınan tedbirler detaylıca analiz edildiğinde iyi yönetişimin izleri görülebilmektedir. Özellikle süreç başında oluşturulan Koronavirüs Bilim Kurulu ve daha sonra süreç içinde lüzum üzerine oluşturulan Toplum Bilimleri Kurulu ve diğer kurullar ve gruplar yaşanan soruna daha katılımcı bir yaklaşım içinde ele almanın bir çabası olarak değerlendirilebilir. Sürecin açık, şeffaf, hızlı ve etkin bir şekilde yönetilmesi Kovid-19 salgınının diğer ülkelerle kıyaslandığında daha hafif atlatılmasını sağlamıştır. Düzenlenen değişik kampanyalarla devlet-toplum bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmış ve toplumun diğer kesimleri de sürece dâhil edilmiştir. Aynı zamanda kamu kurumlarının da bazı aksaklıklara rağmen kendi aralarında koordineli bir çalışma yürütmesi alınan tedbirlerin sonuca ulaşılmasında etkili olmuştur. Kararlar değişik kurullarda (Bilim Kurulu, Bakanlar Kurulu) tartışılmış, olası sonuçları değerlendirilmiş ve bu doğrultuda kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bütün bu süreç aslında iyi yönetişimin birçok ilkesi

(şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik, hukuka uygunluk, cevap verebilirlik, etkinlik ve eşitlik) ile de birebir örtüşmektedir.

Süreç göstermiştir ki yönetenlerin iyi yöneti(şi)m ilkelerini karar alma aşamalarında uygulamaları veya bunları göz önünde bulundurmaları devleti pasifleştirmemiş ya da etkisizleştirmemiş aksine daha güçlü ve etkin hale getirmiştir. Yönetişim/iyi yönetişim özü itibariyle devletin güçsüzleştirilmesi değil, gücünü toplumdaki diğer aktörlerle paylaşarak daha da etkinleşmesi demektir. Türkiye Yeni Koronavirüs (Kovid-19) salgını döneminde izlediği politikalarla ve elde ettiği sonuçlarla bunu kanıtlamıştır. İlk vakanın yaşandığı 11 Mart'tan çalışmamızı bitirdiğimiz 31 Mayıs tarihine kadar geçen sürede hem vaka sayılarında hem de ölüm oranlarında gelişmiş birçok ülkeyi geride bırakmıştır. Salgın sürecini en etkili yöneten birkaç ülkeden biri olarak takdir toplamaktadır. Türkiye Yeni Koronavirüs salgını sürecinde toplumun tamamını kapsayan bir sağlık hizmeti sunumu gerçekleştirmektedir. İtalya, İspanya, İngiltere, ABD gibi ülkelerde yaşlı nüfus ölüme terk edilirken (yatak ve yoğun bakım yatak sayısı yetersizliğinden kaynaklı), Türkiye'de hem yaşlı nüfus hem de orta yaş ve genç nüfus kesintisiz olarak eşit şartlarda sağlık hizmetine ulaşabilmiştir. Vaka-Ölüm oranlarına baktığımızda da bu açık bir şekilde görülmektedir. Türkiye birçok gelişmiş Dünya ülkesine göre daha düşük bir ölüm orana sahiptir. Tüm dünya ülkeleri içinde %2,80'lik ölüm oranıyla Türkiye düşük orana sahip ülkelerden biridir (<https://coronavirus.jhu.edu/data/mortality>).

Türkiye'nin salgını birçok ülkeye göre daha başarılı yönetmesi ve bu süreçte iyi yönetişim anlayışı çerçevesinde bunu götürmeye çalışması birçok kesim tarafından takdir edilmiştir. Ancak bu hiçbir eleştiri veya eksikliğin olmadığı anlamına gelmemelidir. Türkiye'deki en önemli eleştirilerden biri (TTB tarafından yapılmaktadır) Sağlık Bakanlığının verileri şeffaf bir şekilde yayınlamadığı dolayısıyla vaka ve ölüm sayılarını gizlediği yönündedir. Bunu sadece TTB değil İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu da sık sık dile getirmiştir. İmamoğlu bu iddiasını mezarlıklar müdürlüğündeki verileri geçmiş yıllarla kıyaslayarak ileri sürmektedir. Ülke içinden gelen eleştirilerin yanında aynı zamanda yurtdışından da çeşitli basın yayın organları (New York Times gibi) aracılığıyla Türkiye'deki gerçek sayıların gizlendiğine yönelik yayınlar yapılmıştır (Balta & Özel, 2020). Gerçek vaka sayılarının gizlenmesinin yanında yine TTB yeteri kadar kişiye test uygulanmadığını ve bunun da gerçek vaka sayılarına ulaşmayı engellediğini öne sürmektedir. Açıklanan test sayılarının tekrar testleri mi (aynı kişilere tekrardan yapılan testler) yoksa farklı kişilere yapılan testleri mi içerdiğinin belirtilmediği yönünde bir eleştiri de (Elbek, 2020, p. 215) tarafından dile getirilmiştir.

Türkiye'nin salgınla mücadelesine getirilen bir başka eleştiri de Nisan

ayındaki maske dağıtımında yaşanan sorundur. Maske takmanın bulaşı azaltmanın etkili yollarından biri olarak kabul görüp, zorunlu hale gelmesiyle birlikte ortaya çıkan maske ihtiyacını gidermek ve maske dağıtımını yapabilmek adına ilk önce postaneler (PTT) sorumlu kılınmıştır. Vatandaşların “*epttavm.com*” adresi üzerinden kimlik bilgileri ile başvuru yapmaları istenmiştir (BirGün, 2020; Habertürk, 2020b). Ancak PTT dağıtımını gerçekleştirmede yetersiz kalmış ve insanlar günlerce maske beklemek zorunda kalmıştır. Bu arada parayla maske satışının da olmaması en azından satın alabilme gücü olanların da maskeye erişimini güçleştirmiş hatta olanaksız hale getirmiştir. Hükümet daha sonra maskelerin eczaneler aracılığıyla dağıtılacağını ve e-devlet üzerinden başvurulması halinde vatandaşların kendilerine SMS ile gelen kodla birlikte eczaneye giderek maske alabileceklerini duyurmuştur. Bu yöntemle de istenilen sonuç elde edilemeyince eczanelerin tanesi 1 liradan maske satışı yapmalarına müsaade edilmiştir. Bakır’in de (2020, p. 432) belirttiği gibi politika yapıcılarının buradaki eksikliği bu kadar kısa zamanda ve sınırlı sayıdaki personeliyle bu dağıtımını gerçekleştirme imkânının olmadığı baştan belli olan bir kurumu bu sorumluluğun devredilmesi olmuştur. Bu sorun Haber Sen’in üst düzey yöneticileri tarafından da dile getirilmiştir (DuvaR English, 2020). Maske kişisel koruyucu malzeme ve diğer tıbbi malzeme dağıtımını konusunda dile getirilen bir başka eleştiri de Türkiye Cumhuriyeti’nin dış ülkelere yaptığı maske, diğer koruyucu ve tıbbi malzeme yardımınıdır. Bilindiği üzere Türkiye ABD, İtalya, İspanya, İngiltere, Irak, İran gibi birçok ülkeye yardımda bulunmuştur. Bu durumu muhalefet partilerinden İyi Parti’nin lideri Meral Akşener “*Yeni Cami’de dilenip, Sultanahmet’te sadaka dağıtamazsınız*” sözleriyle eleştirmiştir (Polat, 2020).

Maske ve koruyucu malzeme temini ve dağıtımını sorunu sadece Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Özellikle maske ve koruyucu ekipman eksikliği salgının başlarında (Mart ve Nisan gibi) birçok ülke için sorun haline gelmiş ve maske savaşları olarak adlandırabileceğimiz bir süreç yaşanmıştır. Örneğin, Almanya’nın Çin’den satın aldığı FFP-2 tipi maskeler, ABD’nin koruyucu maskeleri ihracat yasağı olduğu iddiasıyla Tayland’da el konulmuştur (The Guardian, 2020). İsveçli şirket Mölnlycke, Çin’den İspanya ve İtalya için ithal ettiği maske ve eldivenlerin Fransız hükümeti tarafından ele geçirildiğini duyurmuştur (Milliyet, 2020; Deutsche Welle Turkish, 2020). Almanya’dan İsviçre’ye 8 Mart’ta gerçekleşecek olan 240.000 adet yüz maskesi sevkiyatı 4 Mart’ta Alman hükümeti tarafından engellenmiş ve çoğu koruyucu tıbbi malzeme ihracatı tek taraflı olarak yasaklanmıştır (Zhou, 2020). Ülkeler arasındaki bu savaşa ek olarak, Avrupa Komisyonu (AK), maske ve diğer önemli koruyucu ve tıbbi ekipmanların ihracatını sınırlandırma kararı almış ve bu kararın bazı ülkeler

(Almanya, Çekya gibi) tarafından hemen uygulanması başka ülkelerde maske temini sorunu yaşanmasına neden olmuştur (Bown, 2020). Maske temini konusunda yaşanan sıkıntının bir diğer nedeni de salgınla birlikte Çin'deki üretimin düşmesidir.

Elbek (2020, p. 216) de hükümetin salgınla mücadelede birkaç noktada hatalı davrandığını yönünde bir eleştiri getirmektedir: Bunlardan ilki ve en önemlisi olarak öne sürdüğü hükümetin STK'larla işbirliği içinde çalışmadığıdır. Özellikle TTB ve Türk Eczacılar Birliği ile işbirliği yapılmadığının altını çizmektedir. Bir diğer eleştirisi ise hükümetin Koronavirüsü "tedavi edilebilir" bir hastalık olarak görmesi ve bunun sonucunda ilk başlarda Bilim Kurulunda halk sağlığı uzmanlarına yer verilmemesidir (Daha sonraki aşamada halk sağlığı uzmanları da kurula dâhil edilmiştir). Salgının ilk 30 gününde neredeyse temas takibinin yapılmamış olması ve bundan dolayı özellikle İstanbul gibi kalabalık şehirlerde vaka artışının hızlanması da bu noktada eleştirilmektedir. Elbek'e göre hükümetin üçüncü hatası, ekonomik kaygılar nedeniyle salgını bastırmak yerine sakinleştirmeyi seçmesidir. Yani sert önlemleri almada biraz yavaş davranmasıdır. Bu nedenle, alışveriş merkezlerinin uzun süre açık kalmasına izin verirken, ülke genelindeki birçok alan kısıtlanmıştır. 20 yaş altı ve 65 yaş üstü evde kalırken diğer yaş gruplarının serbest bırakılmasını da eleştirmektedir (Elbek, 2020, p. 216).

İyi yönetim sadece kurallardan oluşan bir yönetim anlayışı değildir. İyi yönetim bir kültürdür. Yönetime farklı bakmak ve çevreyi de dikkate almaktır. Elbette kurallar olacaktır ancak sadece kurallarla yönetmek başarıyı yakalamakta yeterli olmayabilir. Burada dikkat edilmesi gereken iyi yönetimin ilkelerini özümsemek ve bir yönetim kültürü/felsefesi haline getirmektir. Ancak o zaman daha başarılı bir yönetim sergilenebilir. Bundan dolayıdır ki politika yapımcılar şeffaflığı, katılımcılığı, hesap verebilirliği, hukukun üstünlüğünü ve eşitlik ilkelerini kendilerine rehber edinmelidirler. Toplumdan bilgi saklamak, gerçekleri çarpıtmak sadece günü kurtarmaktan başka bir girişim değildir. Elbette devlet sırrı niteliğinde olan bilgilerin toplumla paylaşılması tolere edilebilir. Ancak devlet sırrı kavramı hesap vermeme alışkanlığının bir maskesi olmamalıdır. Yine bu süreç şuana kadar bize göstermiştir ki sadece ekonomik ve askeri yönden güçlü olmak salgınla mücadele etmekte tek başına yeterli değildir. Bunun yanında hızlı hareket etmek, gerekli planları hazırlamak ve tedbirleri almak, güçlü bir sağlık alt yapısı oluşturmak ve sağlık personelinin bu konuda yetiştirmek çok daha önemlidir. Ayrıca teknolojiden azami ölçüde yararlanmak salgınlarla hızlı ve etkili bir mücadele yönetmek açısından son derece önemlidir. Vaka ve ölüm sayılarındaki azalma ve iyileşen hasta sayılarındaki artış rehabeti getirmemeli ve alınan tedbirlere sıkıca uyulmalıdır. Aksi takdirde tekrardan başa

dönme olasılığı yüksektir. Ayrıca sadece kovid-19 virüsüne odaklanmak ve diğer kronik hastalıkların tedavisini ikinci plana atmak ileriki dönemlerde sağlık sistemini zorlayabilir. Buradaki dengenin iyi kurulması gerekmektedir.

Karar vericiler/politika yapıcılar bu hususları bundan sonraki süreçlerde de göz önüne almalıdırlar. Bu çalışmanın bazı kısıtlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle çalışma 01 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasında yani Kovid-19 salgınının birinci dalgasını kapsamaktadır. Dolayısıyla elde edilen veriler sadece bu dönem için geçerlidir ve sonrası dönem için genellenemez. Çalışmayı yazdığımız dönemde salgın yavaşlamış olmakla birlikte hala devam etmektedir. Salgının geleceği hakkında da kesin bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla şuan için olumlu olarak görülen bir sonuç ilerleyen aşamalarda olumsuz bir hal alabilir. Bazı eleştiri, eksik uygulamalara ve kısıtlılıklara rağmen Kovid-19 salgınına yaşadığımız şu günlerde Türkiye Cumhuriyeti devleti iyi yönetim ilkelerini uygulayarak süreci en iyi şekilde yönetmeye çalışmaktadır. Bu çalışma için oluşturulan araştırma sorularının cevabını bulduğunu ve hükümetin salgın yönetimindeki uygulamalarının bu sorularla paralellik gösterdiği söylenebilir. Türkiye'nin salgınla yönetim sürecinin halk tarafından nasıl algılandığının ve sonraki dalgaların etkilerinin ölçülmesi/tartışılması başka bir çalışmanın konusu olmakla beraber ayrıca yararlı da olabilir.

6. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

7. MADDİ DESTEK

Bu çalışmada herhangi bir fon veya destekten yararlanılmamıştır.

8. YAZAR KATKILARI

ZK: Fikir, literatür taraması, kaynakların toplanması, yazım

9. ETİK KURUL BEYANI VE FİKRİ MÜLKİYET TELİF HAKLARI

Çalışmada etik kurul ilkelerine uyulmuştur ve fikri mülkiyet ve telif hakları ilkesine uygun olarak gerekli izinler alınmıştır.

10. KAYNAKÇA

- AA (2020, 20 Mart). Hükümet 100 Milyar Liralık Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketini Açıkladı. 25 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hukumet-100-milyarliralik-ekonomik-istikrar-kalkani-paketini-acikladi/1770907> adresinden erişildi.
- Acar, P. (2003). Cevap verebilirlik ve iyi yönetim. *İyi Yönetişimin Temel Unsurları içinde* (ss. 48-62), Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Akçay, M. (2013). *Belediyeler ve iyi yönetim*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aktan, Ç. C (2003), *Değişim çağında devlet*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Ali, Muhammad I. (2015). Governance and good governance: A conceptual perspective. *The Dialogue* X(1), 65-77.
- Altan, Y. & Tülüceoğlu, S. (2016). Türk kamu yönetiminde iyi yönetim algısı: Isparta örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 303-322.
- Alyanak, Münibe Ç., Paksoy, M., Özkan, B. & Bozdoğan, K. (2020, 30 Mart). Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Biz Bize Yeteriz Türkiyem' kampanyasını başlatıyoruz. 10 Nisan 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/cumhurbaskani-erdogan-biz-bize-yeteriz-turkiyem-kampanyasini-baslatiyoruz/1785164> adresinden erişildi.
- Arikboğa, E. (2007). Dünyada kamu yönetimi değişirken Türkiye’de ne oluyor?. *Çerçeve*, 15(44).
- Aşkın, M. D. (2003). Eşitlik ve iyi yönetim. *İyi Yönetişimin Temel Unsurları içinde* (ss. 94-112), Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Bakır, C. (2020). The Turkish state’s responses to existential COVID-19 crisis. *Policy and Society*, 39(3), 424-44. <https://doi.org/10.1080/14494035.2020.1783786>
- Balcı, A. (2003). Türk kamu yönetiminde ‘hesap verebilirlik’ anlayışı. A. Balcı vd. (Ed.) *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar içinde* (ss. 115-133), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Balta, E. & Özel, S. (2020, 09 Mayıs). Tartışmalı sayılar: Türkiye’nin düşük ölüm oranlarına dair. 30 Mayıs 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/evren-balta-ve-soli-ozel-yazdi-tartismali-sayilar-turkiye-nin-dusuk-olum-oranlarina-dair.877536> adresinden erişildi.
- Bayramoğlu, S. (2014). *Yönetişim zihniyeti- Türkiye’de üst kurullar ve siyasal iktidarın dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları
- BirGün (2020, 05 Nisan). PTT ücretsiz maske dağıtımına başlıyor. 01 Haziran 2020 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/ptt-uccretsiz-maske-dagitimina-basliyor-294892> adresinden erişildi.
- Bown, C. P. (2020). EU limits on medical gear exports put poor countries and Europeans at risk. Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, published March 19, 2020. 18 Haziran 2020 tarihinde <https://www.piie.com/blogs/trade-and-investment-policy-watch/eu-limits-medical-gear-exports-put-poor-countries-and> adresinden erişildi.
- Bozkuş, B. (2009). *Türk kamu yönetiminde yönetim tartışmaları ve yönetişimin kamu yönetiminde uygulanabilirliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Cope, S., Leishman, F. & Storie, P. (1997). Globalization, new public management and the enabling state. *International Journal of Public Sector Management*, 10(6), 444-460.
- Coşkun, S. (2013). Kamu yönetiminde yönetim yaklaşımı. A. Balcı, A. Nohutçu, N. Kemal Öztürk ve B. Coşkun (Ed.) *Kamu yönetiminde çağdaş yaklaşımlar – sorunlar, tartışmalar, çözüm önerileri, modeller, dünya ve Türkiye yansımaları 3. baskı* içinde (ss. 67-83), Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Çukurçayır, M.A., Eroğlu, H.T. ve Sağır, H. (2012). Yerel yönetim katılım ve kent konseyleri. *Yerel Politikalar Akademik Araştırma ve Düşünce Dergisi*, 1-20.
- Çukurçayır, M. A. (2003). Çok boyutlu bir kavram olarak yönetim. M. Acar ve H. Özgür (Ed.) *Çağdaş Kamu Yönetimi I içinde* (ss. 259-275), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Daily Sabah (2020, 07 Mayıs). 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.dailysabah.com/turkey/turkeys-success-by-numbers-in-fight-against-covid-19-pandemic/news> adresinden erişildi.
- Demirbilek, Y., Pehlivan Türk, G., Özgüler, Z. Ö. & Alp Meşe, E. (2020). COVID-19 outbreak control, example of ministry of health of Turkey. *Turk J Med Sci*, 50, 489-494. doi:10.3906/sag-2004-187.
- Demirel, D. (2010). Yönetimde yeni bir boyut: e-yönetim. *Türk İdare Dergisi*, 466, 65-94.
- Desvars-Larrive, A., Dervic, E., Haug, N. *et al.* (2020). A structured open dataset of government interventions in response to COVID-19. *Scientific Data*, 7(285), 1-9. <https://doi.org/10.1038/s41597-020-00609-9>.
- Deutsche Welle Turkish (2020). Salgında “Maske Savaşları” 25 Nisan 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/salg%C4%B1nda-maske-sava%C5%9Flar%C4%B1/a-53010311> adresinden erişildi.
- Duvar English. (2020, 07 Nisan). Labor union warns distribution of masks via Turkish Post ‘impossible’. 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.duvarenglish.com/health-2/coronavirus/2020/04/07/labor-union-warns-distribution-of-masks-via-turkish-post-impossible> adresinden erişildi.
- Edwards, M. (2001). Participatory governance in the future: Roles of government and community sectors. *Australian Journal of Public Administration*, 60(3), 78-88.
- Elbek O. (2020). COVID-19 outbreak and Turkey. *Turk Thorax J.*, 21(3), 215-216.
- Ergeneli, A. (2009). Örgütsel Etkililik Kriteri Olarak Lider Davranışının Örgütsel İklim İle İlişkisi: Görev Karmaşıklığı Bakımından Farklılaşan İki Örgüte İlişkin Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(1), 187-199.
- Ergonetwork (2020). The effects of Covid-19 on Roma communities in EU Member States and Enlargement and Neighbourhood Countries 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://ergonetwork.org/wp-content/uploads/2020/04/ERGO-input-impact-section-in-specific-MS.pdf> adresinden erişildi.
- Erol, M. (2020). Koronavirüs salgınında kriz iletişimi. *SETA-Analiz*, 316, 1-20.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu yönetimi (8. Baskı)*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Evrensel (2020). Koronavirüs Bilim Kurulu'na 7 yeni üye eklendi. 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/401435/koronavirus-bilim-kuruluna-7-yeni-uye-eklendi> adresinden erişildi.
- Göküş, M. (2010). Kamu hizmeti kavramı ve yönetim yaklaşımı”, M. Akif Çukurçayır, H. Tuğba Eroğlu & H. E. Uğuz (Ed.), *Yönetim: Kuram, Boyutlar ve Uygulama içinde* (ss. 585-616), Konya: Çizgi Kitabevi.

- Göymen, K. (2000). Türkiye’de yerel yönetimler ve yönetim: Gereksinmeler, önermeler, yönelimler. *Amme İdaresi Dergisi*, 9(2), 3-13.
- Güler, B. (2020). İdarenin Covid-19 pandemisine ilişkin sokağa çıkma yasağı kararlarının kanuni idare ilkesi kapsamında değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Hukuk Özel Sayısı (Covid-19 Özel Ek)*, 19(38), 180-201.
- Güler, B. A. (2003). Yönetişim: Tüm iktidar sermaye. *Praksis*, 9 Kış –Bahar, 93-116
- Güler, M. & Ekinci, Y. (2010). Tarihi çevre korumanın yönetsel boyutu ve alan yönetimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(3), 1-24.
- Gündoğan, E. (2004). Yönetim reformlarının gerekliliği bağlamında iyi yönetim ve Türkiye’de uygulanabilirliği. *Sivil Toplum*, 2(6), 11-12.
- Haberler.com (2020, 08 Mayıs), Koronavirüs SABİM’e gelen talepleri Nisan ayında 11 kat artırdı 09 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.haberler.com/koronavirus-sabim-e-gelen-talepleri-nisan-ayinda-13199922-haberi/> adresinden erişildi.
- Habertürk (2020a, 22 Mayıs). Bir iyilik hareketi olan Vefa Sosyal Destek Grubu nedir ? 05 Haziran 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/bir-iyilik-hareketi-olan-vefa-sosyal-destek-grubu-nedir-2688786> adresinden erişildi.
- Habertürk (2020b, 05 Nisan). PTT 20-65 yaş arasına haftada 5 adet ücretsiz maskeyi evlere ulaştıracak 25 Nisan 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/ptt-den-maske-aciklamasi-2636558> adresinden erişildi.
- Haktankaçmaz, M. İ. (2004). Türk kamu yönetiminde yönetişimin uygulanabilirliği. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(1), 45-62.
- Hayek, F. A. (2005). *The road to serfdom with the intellectuals and socialism*. London: IEA.
- Hirst, P. (2000). Democracy and governance. J. Pierre (Ed.). *Understanding governance* (ss. 13-55), New York: Oxford University Press.
- Horngren, T. C., Foster, G. & Datar, M. S. (2000). *Cost accounting a managerial emphasis*, Tenth Edition. London: Prentice Hall International, Inc.
- Hughes, O. (2010). Does governance exist? S. P. Osborne (Ed.) *The New Public Governance – Emerging Perspectives On The Theory And Practice Of Public Governance* içinde (ss. 87-104), London and New York: Routledge.
- İşlek E., Özatkan Y., Bilir, M. K., Arı, H. O., Çelik, H. & Yıldırım, H. H. (2020). COVID-19 pandemi yönetiminde Türkiye örneği: Sağlık politikası uygulamaları ve stratejileri. TUSPE Rapor: 2020/2, Ankara: TUSPE Yayınları.
- Kamu Hastane Birlikleri Pilot Uygulaması Hakkında Kanun Tasarısı (2007), 20.03.2020 tarihinde <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0439.pdf> adresinden erişildi.
- Karaaslan, Y. S. (2020, 22 Nisan). Kovid-19'a yönelik 'SABİM 184 Whatsapp Danışma Hattı' hizmette 02 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kovid-19a-yonelik-sabim-184-whatsapp-danisma-hatti-hizmette-1815230> adresinden erişildi.
- Karabacak, H. (2003). Hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim. *İyi Yönetişimin Temel Unsurları içinde* (ss. 63-77), Ankara: Ayrıntı Basımevi.

- Karakuş, G. (2010). 5018 sayılı Kanun ile yönetim ilke ve esasları çerçevesinde kamu hizmetlerinin sunumu, Mesleki Yeterlilik Tezi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Kesim, H. K. & Petek, A. (2005). Avrupa Komisyonu'nca belirlenen iyi yönetişimin ilkeleri çerçevesinde Türk kamu yönetimi reformunun bir eleştirisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(4), 37-43.
- Kiely, R. (1998). Neo liberalism revisited? A critical account of World Bank concepts of good governance and market friendly intervention. *Capital and Class*, 22(1), 63-88.
- Kocaeli Gazetesi, (2020, 08 Mayıs). Korona virüs SABİM'e gelen talepleri Nisan ayında 11 kat artırdı. 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.kocaeligazetesi.com.tr/haber/4335063/korona-virus-sabime-gelen-talepleri-nisan-ayinda-11-kat-artirdi> adresinden erişildi.
- Kösekahya, G. (2003). Katılımcılık ve iyi yönetişim. *İyi Yönetişimin Temel Unsurları içinde (ss. 34-47)*, Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Maliye Bakanlığı (2003). *İyi yönetişimin temel unsurları*. Ankara: VIII-02-79.
- Mandal, H. (2020). Mobilizing the research ecosystem for scientific advances towards positive impact in the context of the COVID-19 Pandemic. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50, 485-488.
- Mardin, D., Özvarış, Bahar Ş., Sakarya, S., Kayı, İ., Gürsoy, G., Yukarıkır, N. & Başpınar, A. (2020). Covid-19 sürecinde Türkiye'de göçmen ve mültecilerin durumu. *Sağlık ve Toplum Özel Sayı*, 112-118.
- Meijer, A. (2013). Understanding the complex dynamics of transparency. *Public Administration Review*, 73(3), 429-439. <https://doi.org/10.1111/puar.12032>
- Milliyet (2020, 05 Nisan). Maske savaşları. 16 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/dunya/maske-savaslari-6181508> adresinden erişildi.
- OECD (2020). Flattening the COVID-19 peak: Containment and mitigation policies. 30 Haziran 2020 tarihinde <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/flattening-the-covid-19-peak-containment-andmitigation-policies-e96a4226/> adresinden erişildi.
- Öner, O. (2011). *Kamu yönetiminde hizmet sunumunun etkinleştirilmesi: İyi yönetişim*. Yayınlanmamış yüksek lisan tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Özer, M. A. (2006). Yönetişim üzerine notlar. *Sayıştay Dergisi*, 63, 59-89.
- Öztürk, Y. E. (2005). *Yeni Kamu Anlayışı Bağlamında Yönetişim Kavramı, Türkiye'de Uygulanabilirliği ve Bir Yönetişim Aracı Olarak Yerel Gündem 21 Uygulaması (Mersin Örneği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Öztürk, N. K. (2002). Bürokratik devletten etkin yönetime geçiş: İyi yönetişim. *Türk İdare Dergisi*, 437, 27-38.
- Parlak, B. & Sobacı, Z. (2012). *Ulusal ve küresel perspektifte kamu yönetimi: Teori ve pratik*. Bursa: MKM Yayınları.

- Polat, C. (2020, 09 Haziran). Türkiye’den yurtdışına tıbbi yardımlar ve maske tartışmaları: “Şu ana kadar 125 ülkeye yardım yaptık”. 10 Haziran 2020 tarihinde <https://medyascope.tv/2020/06/09/turkiyeden-yurtdisina-tibbi-yardimlar-ve-maske-tartismalari-su-ana-kadar-125-ulkeye-yardim-yaptik/> adresinden erişildi.
- Rhodes, R. Arthur William (1996). The new governance: Governing without government. *Political Studies*, XLIV, 652-667.
- Sabah (2020, 06 Nisan). Son dakika... Coronavirüs Bilim Kurulu'na 7 yeni üye. 25 Nisan 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/04/06/son-dakika-coronavirus-bilim-kuruluna-7-yeni-uye> adresinden erişildi.
- SB (2020). COVID-19 Yeni Koronavirüs hastalığı güncel durum. 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/> adresinden erişildi.
- SB (2004). Türkiye sağlık bilgi sistemi eylem planı, [https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/biyoistatistik\(16\).pdf](https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/biyoistatistik(16).pdf) adresinden erişildi
- SB (2003). Sağlıkta dönüşüm programı, 25 Mart 2020 tarihinde <https://www.saglik.gov.tr/TR,11415/saglikta-donusum-programi.html> adresinden erişildi.
- Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim kavramı ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 219-235.
- Sözcü (2020a, 06 Mart). Meslek liseleri öğrencileri günde 100 ton dezenfektan üretiyor. 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2020/egitim/26-ildeki-meslek-lisesi-ogrencileri-gunde-100-ton-dezenfektan-uretiyor-5664640/> adresinden erişildi.
- Sözcü (2020b, 10 Nisan). Türkiye’deki corona ölümleriyle ilgili TTB’den flaş açıklama. 12 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/son-dakiak-turkiyedeki-corona-olumleriyle-ile-ilgili-ttbden-flas-aciklama-5734148/> adresinden erişildi.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: five propositions. *International Social Science Journal*, 50(155), 17-28.
- Şimsek E. E., Güner, A.E., Kul, S., Karakurt, Z., Tekesin, K. & Birinci, S. (2020). A comparative analysis of the COVID-19 pandemic response: The case of Turkey. *North Clin Istanbul*, 7(5), 443–451.
- The Guardian (2020). US accused of ‘modern piracy’ after diversion of masks meant for Europe. The Guardian, April 4th, 2020. 10 Haziran 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/03/mask-wars-coronavirus-outbidding-demand> adresinden erişildi..
- Toksöz, F. (2008). *İyi yönetim el kitabı*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- TRT Haber (2020, 22 Mart). 65 yaş üstüne sokağa çıkma yasağı başladı. 25 Nisan 2020 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/65-yas-ustune-sokaga-cikma-yasagi-basladi-469012.html> adresinden erişildi.

- TRT Haber (2020, 01 Nisan). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Biz bize yeteriz Türkiye kampanyasını başlatıyoruz. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaşkanı-erdogan-biz-bize-yeteriz-turkiyem-kampanyasini-baslatiyoruz-471581.html>. E. Tarihi: 15.05.2020.
- TTB (2020). Covid-19 pandemisi iki aylık değerlendirme raporu. 25 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf> adresinden erişildi.
- Turan, A. & Çelikyay, H. H. (2020). Türkiye’de KOVİD-19 ile mücadele: Politikalar ve aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1-25.
- Ulu, K. & Kördemirci, İ. (2020, 07 Nisan). Sağlık Bakanı Fahrettin Koca son durumu açıkladı: Koronavirüsten can kaybı 725’e yükseldi. 26 Nisan 2020 tarihinde <https://www.dha.com.tr/politika/saglik-bakani-fahrettin-koca-son-durumu-acikladi-koronavirusten-can-kaybi-725e-yukseldi/haber-1764927> adresinden erişildi.
- World Bank-WB (1989). *Sub-Saharan Africa: From crisis to sustainable development*, Washington D.C.
- Yener, D. (2020, 24 Mart). Türkiye'nin koronavirüsle mücadele politikasına 'Bilim Kurulu' yön veriyor. Ankara: Anadolu Ajansı. 28 Mart 2020 tarihinde kaynağından arşivlendi.
- Yeni Şafak (2020, 10 Nisan). DSÖ: Türkiye koronavirüs ile mücadelede örnek bir ülke ve süreci şeffaf yürütüyor 28 Nisan 2020 tarihinde <https://www.yenisafak.com/koronavirus/dso-turkiye-koronavirus-ile-mucadelede-ornek-bir-ulke-ve-sureci-seffaf-yurutuyor-3533984> adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. (2019). İyi yönetim ve Türkiye performansı. *Journal of Academic Value Studies*, 5(5), 818-835 (ISSN: 2149-8598).
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (2004). *Demokrasi sivil toplum kuruluşları ve yönetim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. & Şahin, S. Z. (2020). Turkey’s COVID-19 response from a public administration perspective. P. Joyce, F. Maron & P.S. Reddy (Ed.) *Good Public Governance in a Pandemic* içinde (ss. 395-404), Brussels: The International Institute of Administrative Sciences
- Yıldız, M. & Uzun, M. M. (2020). *Koronavirüsle mücadelede kriz yönetimi ve kamu politikası yapımı*. Ankara: SETAV
- Yüksel, M. (2000). Yönetim kavramı üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, 58(3), 145-159.
- Zhou, Y. R. (2020). The global effort to tackle the coronavirus face mask shortage. <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2020-03-18/the-global-effort-to-tackle-the-coronavirus-face-mask-shortage>
- <https://aktob.org.tr/news/covid-19-salginina-karsi-mucadelede-turkiye-onde/> (E. Tarihi: 13.05.2020)
- <https://covid19.saglik.gov.tr/> (E. Tarihi: 15.05.2020).

- <https://coronavirus.jhu.edu/data/mortality> (15.05.2020)
courtingthelaw.com
- https://en.wikipedia.org/wiki/Governance#Origin_of_the_word (E. Tarihi: 15.03.2020).
- http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/2020_vatandasinbutcerehberi.pdf
(E. Tarihi: 13.04.2020).
- <http://www.sdplatform.com/Yazilar/Kose-Yazilari/485/Saglik-icin-yonetisim-ve-klinik-yonetisim.aspx> (E. Tarihi: 15 Mart 2020).
- http://www.tdb.org.tr/icerik_goster.php?Id=3429
- <https://www.yenisafak.com/koronavirus/turkiyenin-koronavirus-ile-ulusal-mucadelesi-dunyaya-ornek-oldu-3530106> (E. Tarihi: 12.04.2020)
- https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/overview_of_covid19_and_roma_-_impact_-_measures_-_priorities_for_funding_-_23_04_2020.docx.pdf
- <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=238796> (E. Tarihi: 10.02.2021)
- http://dkbb.gov.tr/upload/dosyalar/Kamu_Y_netiminde_a_da_Yakla_mlar_4.pdf (E. Tarihi: 10.02.2021)
- <https://covid19.tubitak.gov.tr/duyurular/covid-19-turkiye-platformuasi-ve-ilac-gelistirme>. (E. Tarihi: 05.06.2020)